

ГОВЬСҮМБЭР АЙМГИЙН УСТ ЦЭГИЙН ТОО БҮРТГЭЛИЙН ТАЙЛАН, СУДАЛГАА

2020 ОН

2020 ОН

УМАРД ГОВИЙН ГҮВЭЭТ ХАЛХЫН ДУНДАД
ТАЛЫН САВ ГАЗРЫН ЗАХИРГАА

ГОВЬСҮМБЭР АЙМГИЙН БАЙГАЛЬ
ОРЧИН, АЯЛАЛ, ЖУУЛЧЛАЛЫН ГАЗАР

УСТ ЦЭГИЙН ТОО БҮРТГЭЛИЙН ТАЙЛАН

БОЛОВСРУУЛСАН:

УГГХДТ-ын сав газрын захиргааны
мэргэжилтэн Д.Алтанцэцэг

ТАНИЛЦСАН:

УГГХДТ-ын сав газрын захиргааны
Дарга Б.Отгонсүрэн

ХҮЛЭЭН АВСАН:

Говьсүмбэр аймгийн БОАЖГ-ын
Дарга Д.Мөнх-Эрдэнэ

ГАРЧИГ

1. УМАРД ГОВИЙН ГҮВЭЭТ- ХАЛХЫН ДУНДАД ТАЛЫН САВ ГАЗРЫН ЗАХИРГААНЫ ТОВЧ ТАНИЛЦУУЛГА
2. ГОВЬСҮМБЭР АЙМГИЙН СУМДУУДЫН МЭДЭЭЛЭЛ
3. УСНЫ АЙ САВ, ААЦӨУÍ ÄÎ Î ӘӨÈ ÓÑ
4. ГАДАРГЫН УС
5. УУР АМЬСГАЛЫН БАЙДАЛ
6. УСНЫ ЧАНАРЫН СУДАЛГАА
7. БОХИР УС ЦЭВЭРЛЭХ БАЙГУУЛАМЖ, АРИУТГАХ ТАТУУРГА, УСАН ХАНГАМЖ
8. УС АШИГЛАГЧ АЖ АХУЙ НЭГЖ БАЙГУУЛЛАГЫН СУДАЛГАА, МЭДЭЭЛЭЛ
9. УСНЫ БАРИЛГА БАЙГУУЛАМЖИЙН АШИГЛАЛТЫН БАЙДАЛ
10. УСТ ЦЭГИЙН ТОО БҮРТГЭЛ, УСНЫ САН БҮХИЙ ГАЗРЫН ХАМГААЛАЛТЫН БҮС ТОГТООХ, ҮР ДҮН ЗУРАГЛАЛ
11. ДҮГНЭЛТ, ЗӨВЛӨМЖ
12. УСТ ЦЭГИЙН БҮРТГЭЛ, ЗУРАГ

**НЭГ. УМАРД ГОВИЙН ГҮВЭЭТ- ХАЛХЫН ДУНДАД ТАЛЫН САВ ГАЗРЫН
ЗАХИРГААНЫ ТОВЧ ТАНИЛЦУУЛГА**

Умард говийн гүвээт- Халхын дундад талын сав газрын захиргаа нь Монгол Улсын Засгийн газрын тухай хуулийн 24 дүгээр зүйлийн 1.4, Усны тухай хуулийн 10.1.2, Сав газрын захиргаад байгуулах тухай Засгийн газрын 2012 оны 254 дүгээр тогтоол, Байгаль орчин, ногоон хөгжлийн сайдын 2013 оны 10 дугаар сарын 17-ны өдрийн А-293 дугаар тушаалаар байгуулагдсан.

Тус сав газарт 8 аймгийн 59 сум, Улаанбаатар хотын 1 дүүргийн 178182,2 км² нутаг дэвсгэр хамрагддаг. Үүнд:

Дорноговь аймгийн Айраг, Алтанширээ, Даланжаргалан, Дэлгэрэх, Иххэт, Мандах, Өргөн, Сайхандулаан, Сайншанд

Говьсүмбэр аймгийн Баянтал, Сүмбэр, Шивээговь

Дундговь аймгийн Дэлгэрцогт, Дэрэн, Говь-Угтаал, Цагаандэлгэр, Баянжаргалан, Өндөршил, Гурвансайхан, Өлзийт, Хулд, Луус, Дэлгэрхангай, Сайхановоо, Эрдэнэдалай, Сайнцагаан, Адаацаг

Төв аймгийн Алтанбулаг, Баян, Баян-Өнжүүл, Баянжаргалан, Баянцагаан, Бүрэн, Дэлгэрхаан, Сэргэлэн, Эрдэнэсант

Өмнөговь аймгийн Манлай, Цогт-Овоо, Цогт-Цэций, Ханхонгор;

Сүхбаатар аймгийн Асгат, Баяндэлгэр, Баруун-Урт, Мөнххаан, Онгон, Сүхбаатар, Түвшинширээ, Халзан, Уулбаян;

Хэнтий аймгийн Галшар, Дархан, **Бор-Өндөр**

Өвөрхангай аймгийн Баян-Өндөр, Бүрд, Баянгол, Есөнзүйл, Өлзийт, Зүүн Баян Улаан, Сант;

Улаанбаатар хотын **Багахангай** дүүрэг тус тус хамаарна.

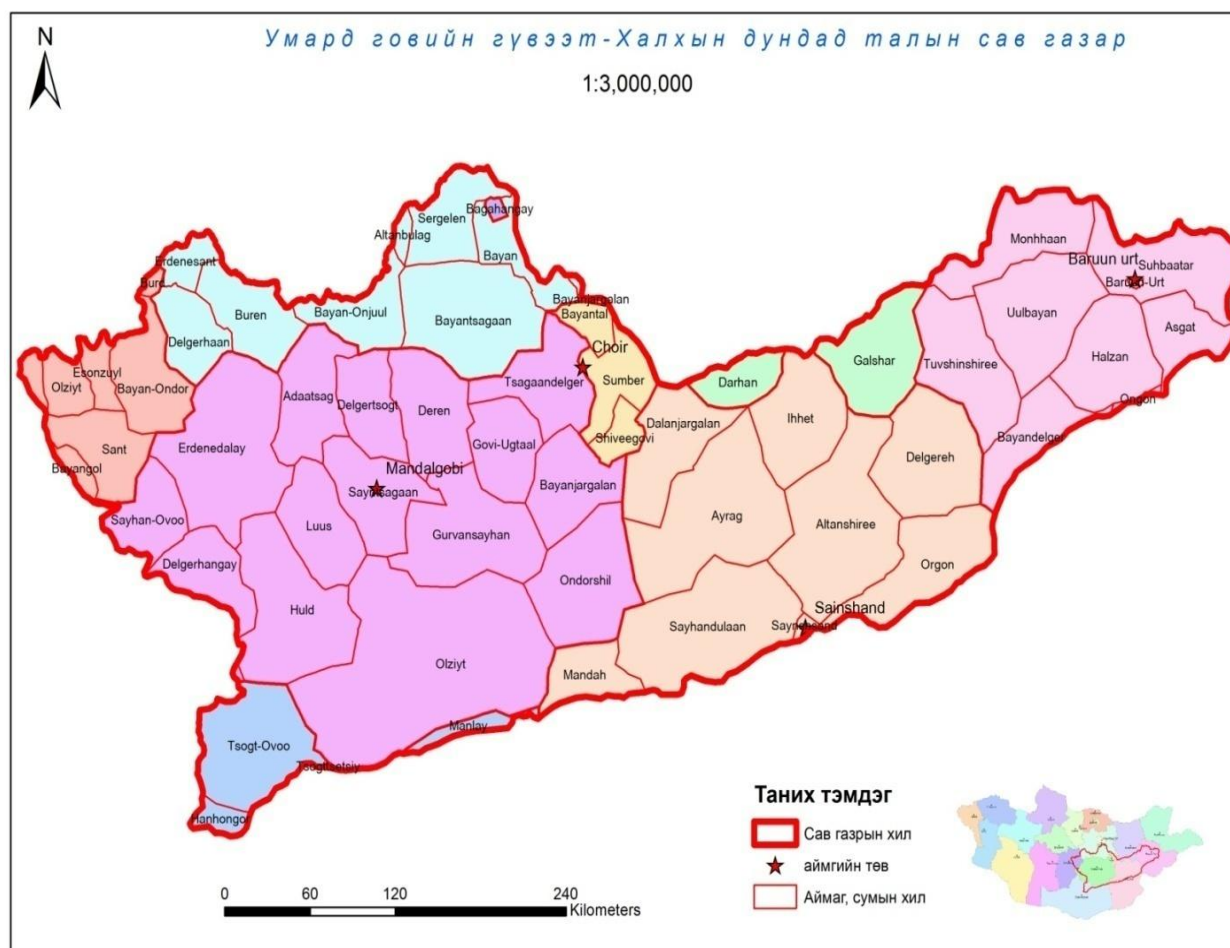
Манай сав газрын захиргаа нь Говьсүмбэр аймгийн төвд байрлаж 2014 оны 01-р сарын 13-ны өдрөөс эхлэн үйл ажиллагаа явуулж эхэлсэн.

Сав газрын захиргааны үйл ажиллагааны чиглэл:

1. Сав газрын менежментийн төлөвлөгөө боловсруулж, хэрэгжүүлэх;
2. Сав газрын менежментийн төлөвлөгөөг хэрэгжүүлэх орон нутгийн болон салбар дундын зохицуулалтыг хангах, хэрэгжилтэнд хяналт тавих
3. Бүх шатны Засаг дарга, Иргэдийн Төлөөлөгчдийн хурлыг мэргэжлийн зөвлөмжөөр хангах, хамтран ажиллах
4. Гол, мөрөн, нуур, усны эх үүсвэр болон газрын доорх цэнгэг усны орд газрыг улсын болон орон нутгийн тусгай хамгаалалтанд авах үндэслэлийг боловсруулах
5. Сав газрын хэмжээнд ашиглах боломжит усны нөөц, ус ашиглалтын байдалд байнгын хяналт тавьж ажиллах
6. Хоногт 50-100 шоо метр ус ашиглах иргэн, аж ахуй нэгж, байгууллагын хүсэлтийг хүлээн авч, ус болон усан орчин ашиглуулах дүгнэлт гаргах
7. Хоногт 100 шоо метрээс их ус ашиглах иргэн, аж ахуйн нэгж, байгууллагад ус ашиглах зөвшөөрөл олгох

ГОВЬСҮМБЭР АЙМГИЙН УСТ ЦЭГИЙН ТОО БҮРТГЭЛИЙН ТАЙЛАН 2020 ОН

8. Хоногт 50 шоо метрээс их хаягдал ус гаргадаг ус бохирдуулагчид хаягдал ус хаях, зайлуулах зөвшөөрөл олгох
9. Төвлөрсөн бус ус хангамжийн эх үүсвэрээс хангагдаж байгаа ус ашиглагчтай гэрээ байгуулах
10. Ус ашигласны болон бохирдуулсны төлбөрийг зохих хууль тогтоомжийн дагуу ногдуулах үндэслэлийг тодорхойлох
11. Ус хангамжийн эх үүсвэрийн болон хаягдал ус зайлуулах цэг тогтоох
12. Усны тоо бүртгэлийг жил бүр сав газрын хэмжээнд нутгийн захиргааны байгууллагатай хамтран зохион байгуулж, байгаль орчны асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллагад тайлагнах
13. Сав газрын усны мэдээллийн дэд санг эрхэлж, олон нийтийг мэдээллээр хангах
14. Ашигт малтмалын хайгуул хийх, олборлолт явуулах тусгай зөвшөөрөл олгох эсэх талаар дүгнэлт гаргах
15. Ус ашиглах зорилгоор цооног өрөмдөх, суваг хоолой татах тухай иргэн, аж ахуйн нэгж, байгууллагын хүсэлтийг хүлээн авч, усны нөөцийн нэгдсэн менежментийн төлөвлөгөөг үндэслэн ус ашиглуулах дүгнэлт гаргах, мэдээллийн санд оруулах
16. Сав газрын талуудын оролцооны зөвлөлийг мэдээллээр хангах хамтран ажиллах
17. Ус ашиглах, хаягдал ус зайлуулах шаардлагыг зөрчсөн иргэн, аж ахуйн нэгж, байгууллагын ус ашиглах, хаягдал ус зайлуулах эрхийг цуцлах дүгнэлт гаргах, байгальд учруулсан хохирлыг нөхөн төлүүлэхээр шүүхэд нэхэмжлэл гаргах болон хуульд заасан бусад бүрэн эрх.

1.2. Хууль эрх зүйн орчин

1. Усны тухай хууль /2012.05.17/
2. Байгаль хамгаалах тухай хууль /1995.03.30/
3. Байгалийн нөөц ашигласны төлбөрийн тухай хууль /2012.05.17/
4. Ус бохирдуусны төлбөрийн тухай хууль /2012.05.17/
5. Хот суурийн ус хангамжийн ариутгах татуургын ашиглалтын тухай хууль /2011.10.06/
6. “УС” үндэсний хөтөлбөр
7. Засгийн газрын үйл ажиллагааны хөтөлбөр
8. Улсын усны нөөцийн нэгдсэн менежментийн төлөвлөгөө
9. Бусад хууль, тогтоомж, журам, тушаал

ХОЁР. ГОВЬСҮМБЭР АЙМГИЙН СУМДУУДЫН МЭДЭЭЛЭЛ

2.1. Сав газар хамрагдах сумын нутаг дэвсгэрийн эзлэх хувь

д/д	Аймгийн нэр	Сумын нэр	Сав газар хамрагдах нутаг дэвсгэрийн хэмжээ/ км2/	Сумын бүх нутаг дэвсгэрийн хэмжээ /км2/	Сав газар эзлэх хувь
1	Говьсүмбэр	Сүмбэр	2142.718703	3753.468101	57.09
2		Шивээговь	901.430677	901.430677	100
3		Баянтал	889.748889	891.993832	99.75
Аймгийн дүн			3933.898269	5546.900000	70.92

Умард говийн гүвээт-Халхын дундад талын сав газрын нутаг дэвсгэрт нийт газар нутгийн **70.02** хувь нь, Сүмбэр сумын **57.09%**, Баянтал сумын **99.75%**, Шивээговь сум **100%** хамрагддаг байна.

ГОВЬСҮМБЭР АЙМГИЙН УСТ ЦЭГИЙН ТОО БҮРТГЭЛИЙН ТАЙЛАН 2020 ОН

2.2. Говьсүмбэр аймгийн 2015-2019 оны хүн ам, малын тооллогын статистик мэдээ

Хүн ам тоо, ус хэрэглээ /м³ / жил/

Засаг захиргааны нэгж	2015 он		2016 он		2017 он		2018 он		2019 он	
	Хүн амын тоо	Ус хэрэглээ	Хүн амын тоо	Ус хэрэглээ	Хүн амын тоо	Ус хэрэглээ	Хүн амын тоо	Ус хэрэглээ	Хүн амын тоо	Ус хэрэглээ
Говьсүмбэр	16,308	534248.3	16,934	549076.1	17,399	567775.7	17489	571161.2	17311	583519.7
Сүмбэр	11,881	339459.1	12,352	344359.2	12,710	358521.2	12,773	359096.1	12553	360632.3
Баянтал	1,168	50732.8	1,204	51033.9	1,240	51912.2	1,201	50506.9	1132	50297.1
Шивээговь	3,259	144056.4	3,378	153683	3,449	157342.3	3,515	161558.2	3626	172590.3

Малын тоо /мян.толгой/, ус хэрэглээ /м³ /жил/

Засаг захиргааны нэгж	2015 он		2016 он		2017 он		2018 он		2019 он	
	Малын тоо	Ус хэрэглээ	Малын тоо	Ус хэрэглээ	Малын тоо	Ус хэрэглээ	Малын тоо	Ус хэрэглээ	Малын тоо	Ус хэрэглээ
Говьсүмбэр	379.48	884.87	397.91	937.37	438.41	1030.23	427.46	999.14	452	1052.90
Сүмбэр	278.39	646.06	295.36	691.17	324.03	758.72	309.71	715.63	325.93	754.55
Баянтал	57.37	139.49	59.12	146.66	66.34	162.33	67.33	164.65	70.68	174.73
Шивээговь	43.71	99.32	43.43	99.54	48.04	111.18	50.42	118.86	55.39	129.62

Ãàçðû í àíîððîíí ù àé ñàà ù í ýëààðàð í íðëíàóá

Бeäàðàð ¿¿¿¿ýýèð	Àé ñàà		
	Ãðóíòû í àé ñàà	Óðëí ðííðííäú í àé ñàà	Óðëí àíòíððò àé ñàà
ÍÐÍÀÐÀÒËË Í			
Õýíæýý, ìýí.ëí ²	0.1-0.2 àà ò¿¿ íýýñ èð	èðýâ-ýýí 20-íñ èð	0.1-20.0
Òàððàèð	ãíëú í ð° íàèé	°°ð °°ð óóëóáú í ñëñðàí ¿¿àèéí ðííðííä	óóëú í íýã ñëñðàí àíðíð
ÃÀÍËÍÃËË Í			
Ã¿ðýëäýæ ýðýñýí ¿ã	ã°ð°ãã°ã-èéí ¿ã	íàëáíçíéí ð°ãñã°ë, íàçíçíéí ýðýí ¿ã	íàëáíãáí, íáíãáí ã°ð°ãã°ã-¿ã
Òóíàíàë, á¿ðð¿¿èèéí òàòè, çóçàáí	ðàéðàà-ýñýððýã ðóðããñ, çóçàáí 50-60 ì	ýñ-ø àààðëàã ðóðããñ, çóçàáí 100-200 ì	ðàéðàà-ýñýððýã ðóðããñ, çóçàáí 100 ì ò¿ððýé
Ñóóëòû í í°òò°è	ðíàðàíðòíé áóñ	ðíàðàíðòíé	ðíàðàíðòíé áóñ, ðíàðàíðòíé
ÃËÄÍÃÀÍËË Í			
Óñíú ð°ð°è	ãðóíò	ãàðàèðàð ààãðóíò	ãðóíò ààãàðàèðàð
Õýæýýèèéí ýð ¿¿ñàýð	ãããàðãú í óñ, ðóð ðóíàããñ, ðàæóóãèéí óðñàò	ðóíàããñ, ðàæóóãèéí áíëíí ¿¿íèè óðñàò	ãããàðãú í óñ, ðóíàããñ, ðàæóóãèéí óðñàò
Ãëàðíðèèèéí á¿ñàèèð	¿ íãñýíáýý èýðãýã¿é	ðàëááéí ¿¿ íýýð èýðãýã	ðíàíðòíé èýðãýã¿é
Óñ àø èãèèèèèè í°òò	èð	áóíã çýðýã	ðàðýòàíáóé èð
Áóñãã ííðëíã	óñíú ñíèèèèèè ñàéí, çããããé óðñàòàé	ðãããñ ðããèððàé áèð¿¿ àé ñàà	ýýãýã òàððñàí ðããèððàé, íýýèòòýé ááéããé ðíííëííí
щ			

Гидрогеологийн Өмнөд системийн газрын доорх усыг экологийн байдлаар нь байгалийн горимоороо байгаа, хүний үйл ажиллагааны улмаас хомсдол, бохирдолтод өртөгдөж байгаа гэсэн хоёр үндсэн ангилалд хуваан үздэг. Бүхэл бүтэн нэг ай савын хэмжээнд юмуу хэд хэдэн ай савыг дамжсан газрын доорх усыг

хамарсан геозкологийн өөрчлөлт одоогоор ажиглагдаагүй. Харин байгалийн горимоороо сар, улирлаар шургах, ундарга нь ихсэх багасах зэргээр өөрчлөгддөг газрын доорхи усаар тэжээгддэг булаг, шанд, усны түвшин нь дээшилж доошилж байдаг худаг гидрогеологийн Өмнөд системийн хэмжээнд цөөн бус байдаг.

3.2. Чойрын газрын доорх усны ай савын геоморфологи, геологи, гидрогеологийн нөхцөл

Геоморфологи: Чойрын ай сав нь Говьсүмбэр аймгийг эзлэн оршино. Далайн түвшнээс дээш дундажаар 1000-1200 м өргөгдсөн говь тал хээр хосолсон нутаг юм. Говь тал нутагт алсаас бараа нь сүндэрлэн харагдах 1400 м-ээс дээш өндөртэй уул энэ аймгийн нутагт багагүй байдаг. Тухайлбал: Оцол уул (1695.5 м), Их Сансар уул (1682.5 м), Бага Сансар уул (1669.8 м), Чойрын Богд уул (1578.5 м), Сүмбэр уул (1565.4 м), Өндөр улаан уул (1495.6 м), Дулаан хар уул (1481.3 м), Их уул (1444.2 м) юм.

Геологи: Чойрын артезийн ай савын геологийн тогтоц нь цэрдийн галавын элсэн чулуу, гравелит, конгломерат бүхий зарим хэсэгтээ нүүрс агуулагч тунамал чулуулгаас голчлон тогтсон. Баруун талаас нь юра цэрдийн хүрмэн чулуу, андезитхүрмэн чулуу бүхий галт уулын бялхмал чулуулаг түрж орж ирсэн байдаг. Хойт талаараа цэрдийн улаан, эрээн өнгөт шаварлаг чулуулаг, саарал өнгөт элс-хайргархаг чулуулгаас бүрдсэн нэгдлүүд үргэлжилнэ. Эдгээр эртний суурь чулуулаг нь орчин үеийн элювийн, элюви-дэлювийн хад чулуурхаг, элс элсэнцэр сэвсгэр хурдсаар бүрхэгдсэн байна.

Гидрогеологийн нөхцөл: Чойрын артезийн ай сав нь Төв, Дундговь, Дорноговь, Говьсүмбэр аймгуудын нутгийн зарим хэсэгт байрласан уулс хоорондын грабен хотгор юм. Энэ сав газрын тэжээмж хуримтлалын дотоод муж нь 2325 км², гадаад муж болох хүрээлэн байгаа уулсын талбай нь 5020 км² тус тус байдаг.

Чойр орчмын уулс нь 1300-1650 м өндөр өргөгдсөн, гүвээ толгод, дунд зэргийн уулс юм. Нам газар болох Чойрын хотгорт олон нуур, тойром үүссэн байдаг. Чойрын хотгор нь цэрдийн настай элсэн чулуу, алевролит, хөрзөн чулуу, хүрэн хүүрс, шавар зэрэг 800 м зузаантай хурдсаар дүүргэгдсэн байдаг.

Б.А.Картавин, Н.А.Маринов нар Чойрын артезийн ай савд гидрогеологийн 2 давхар структурыг ялган үзсэн байдаг бөгөөд гидрогеологийн 1 дүгээр структурт тэжээлийн гадаад муж сав газрыг фундамент, 2 дугаар давхарт тэжээмж, хуримтлал, газрын гадаргад илрэх дотоод мужийг хамааруулан ялгасан байдаг.

Тэжээлийн гадаад мужид протерзойн настай гнейс, кварцит, кристаллаг занар, шохойн чулууны 3000-5000 м зузаан зузаалаг, кембрийн настай хөрзөн чулуу,

шохойн чулуу, андезит, порфиритийн 2400-2500 м зузаан зузаалаг, дээд девон доод карбоны настай хөрзөн чулуу, элсэн чулуу, цахиурлаг занар, алевролит, кварцын порфиритын 500 м орчим зузаан зузаалаг, дунд-дээд карбоны болон доод перми, дээд юрагийн настай төрөл бүрийн эффузив чулуулгийн 100-700 м зузаан зузаалаг тус тус тархсан байна.

Палезой, мезозой гранитоидын өгөршлийн ан цав, тектоник хагарлын бүсээр ан цавын ус элбэг тархсан ба энэ үед илэрсэн цооногоор ундарга нь 18-33.4 м бууралтанд 0.1-0.18 л/с, усны чанар найрлагын хувьд гидрокорбанат натрийн цэнгэг ус байх бөгөөд хотгор гүдгэрийн нам газраараа эрдэсжилт ихтэй, (5.6-8.5 г/л) сульфат, хлорид-сульфат-натрийн ус тааралдана.

Протерзой, кембрийн хувирмал чулуулагт газрын доорх ус алаг цоог тархсан байх бөгөөд 1.5 м гүнээс илрэх ба энэ давхаргад илэрсэн худгийн ундарга нь 0.15-0.3 л/с, гидрокарбонат-сульфат, хлорид-гидрокарбонат-натрийн сулавтар шорвог устай.

Дээд девон-доод карбоны хурдсанд 0.3-25 м-ээс ус илрэх ба цооногийн ундарга нь 5.2-7.0 м түвшний бууралтанд 1.7-5 л/с бөгөөд 0.6-0.9 г/л эрдэсжилттэй гидрокарбонат-сульфат, гидрокарбонат-натрийн ус байна.

3.3. Газрын доорх усны горим, өөрчлөлт:

1990-ээд оныг хүртэл газрын доорх усны горимын судалгааг явуулж байсан ажлын хүрээнд Монгол орны хээрийн бүсэд орших Чойрын хотгорын газрын доорх усны горимын ажиглалтыг оруулж, уг горимын ажиглалтын ажлын талбай нь грунтын усны тэжээмжийн мужаас хотгорын төв рүү цувж байрласан 6 цооногоос бүрдэж байсан юм. Судлаачдын тооцоолсноор жилийн туршид грунтын усны хур тунадасны нэвчилтээс авах тэжээмж хотгорын төв рүү 12-18.1 мм болон ихэсч, нэвчилт, газрын доорх усны урсацын балансын ялгавар нь 13.2-19.2 мм болдог байна.

Чойрын ай савын газрын доорх урсацын үзүүлэлтүүд

Газрын доорх усны нэвчилтийн тэжээмж, мм	Нэвчилтийн тэжээмж ба гаднаас дайран өнгөрөх урсац хоёрын нийлбэр, мм	Нэвчилтийн тэжээмжээр бий болсон газрын доорх урсацын модуль, л/с км ²	Нэвчилтийн тэжээмж ба гаднаас дайран өнгөрөх урсацаар бий болсон газрын доорх урсацын модуль, л/с км ²
12.9	15.2	0.41	0.48

Чойр орчмын уулс нь 1300-1650 м өндөр өргөгдсөн, гүвээ толгод, дунд зэргийн уулс юм. Нам газар болох Чойрын хотгорт олон нуур тойром үүссэн байна. Чойрын хотгор цэрдийн настай элсжин, зануу, хөрзөн, хүрэн нүүрс, шавар зэрэг хурдсаар дүүргэгдсэн. Б.А.Картавин, Н.А.Маринов нар Чойрын артезийн савд

гидрогеологийн структурийг 2 давхаргад ялган үзсэн байдаг бөгөөд гидрогеологийн структурийг 1 дүгээр буюу доод давхаргад тэжээгдлийн гадаад бүс болон сав газрын фундаментыг, 2 дугаар давхаргад тэжээгдэл, хуримтлал, хөлийн дотоод бүсийг хамааруулан ялгасан байна. Тэжээгдлийн гадаад бүсэд протерзойн настай гнейс, кварцит, кристаллаг занар, шохойн чулууны 3000-5000 м зузаан зузаалга, кембрийн настай хөрзөн чулуу, шохойн чулуу, андезит, порфиритийн 2400-2500 м зузаан зузаалга, дээд девон доод карбоны настай хөрзөн чулуу, элсэн чулуу, цахиурлаг занар, алевролит, кварцын порфиритын 500 м орчим зузаан зузаалга, дунд-дээд карбоны болон доод пермь, дээд юрагийн настай төрөл бүрийн эффузив чулуулгийн 100-700 м зузаан зузаалаг, палеозой, мезозойн гранитоидыг тус тус оруулсан байна. Палеозой, мезозой гранитоидын өгөршлийн ан цав, тектоник хагарлын бүсээр ан цавын ус элбэг тархсан ба энэ үед илэрсэн цооногоор ундарга нь 18-33.4 м бууралтанд 0.1-0.18 л/с, усны чанар найрлагын хувьд гидрокарбонат натрийн цэнгэг ус байх ба хотгор гүдгэр, нам газраараа эрдэсжилт ихтэй, (5.628.5 г/л) сульфат, хлорид-сульфат-натрийн ус тааралдана.

Протерзой, кембрийн хувирмал чулуулагт газрын доорх ус алаг цоог тархсан байх бөгөөд 1.5 с гүнээс илрэх ба энэ давхаргад илэрсэн худгийн ундарга 0.15-0.3 л/с, гидрокарбонат-сульфат, хлорид- гидрокарбонат-натрийн найрлагатай, сулавтар шорвог ус байна. Дээд девон-доод карбоны ан цавлаг тунамал чулуулгийн бүсэд 1.3-25 м-ээс ус илрэх ба цооногийн ундарга нь 5.2-7.0 м түвшний бууралтанд 1.7-5.0 л/с, 0.6-0.9 г/л эрдэсжилттэй гидрокарбонат- сульфат, гидрокарбонат-натрийн ус байна. 1990-ээд оныг хүртэл газрын доорхи усны горимын судалгааг явуулж байсан ажлын хүрээнд Монгол орны хээрийн бүсэд орших Чойрын хотгорын газрын доорх усны горимын ажиглалтыг оруулж, уг горимын ажиглалтын ажлын талбай нь грунтын усны тэжээмжийн мужаас хотгорын төв рүү цувж байрласан 6 цооногоос бүрдэж байсан юм.

Грунтын усны 1 жилийн хэлбэлзэлд 2-50 хоногийн үргэлжилсэн 3 удаагийн бууралт, дээшлэлт ажиглагдсан байна. Чойрын хотгорын грунтын усны балансад дүн шинжилгээ хийж үзэхэд грунтын усны тэжээмжийн хэмжээ хотгорын төв рүү болох тутам 4.0 мм-ээс 7.6 мм болж ихэссэн грунтын усны сэлбэлтэнд газрын доорх усны урсацын хэмжээ 3.2 мм-ээс 0.4 мм болж багассан байгаа зүй тогтол ажиглагдсан. Грунтын усны хаврын түвшний дээшлэлтээр 5 дугаар сарын 27 хүртэл газрын доорх усны урсацын хэмжээ эрс багасч байжээ. Энэ үед грунтын усны тэжээмжинд аэроцийн бүсэнд хуримтлагдсан чийг гол үүрэгтэй байна гэж Н.Гансүх үзжээ. Грунтын усны түвшний дээшлэлтийн үед (11 сарын 10-наас 12-р сарын 10-ны

хооронд) газрын доорх усны урсацын гадагш урсах хэмжээ 0.4 мм-ээс (4; 5-р цооногийн хооронд) 3-6 мм, (1,2-р цооногийн хэсэгт) болж байна. 1-4-р цооногийн хэсэгт газрын гадарга нь өндөрлөг учраас хур тунадасны ус гадаргын урсац болон хувирч, газрын доорх усны урсгалын налуу харьцангуй их, тэжээмжийн мужийн ойролцоо байгаа зэргээс шалтгаалан грунтын ус урсан өнгөрч (транзит) байхад 4-9-р цооногийн хэсэгт газрын гадарга тэгширч агааржилтын бүсийн зузаан багасах учраас хур тунадасны нэвчилт сайн байх нөхцөлтэй юм. Н.Батсүх нарын зэрэг судлаачдын тооцоолсноор жилийн туршид грунтын усны хур тунадасны нэвчилтээс авах тэжээмж хотгорын төв рүү 12.0 мм-ээс 18.1 мм болон ихэсч, нэвчилт, газрын доорх усны урсацын балансын ялгавар нь 13.2 мм-ээс 19.2 мм болдог.

Чойрын савын хэмжээнд доорх ус агуулагч бүрдэл, бүсийг ялгажээ. Үүнд :

1. Аллюви- пролювийн хурдас дахь бүрдэл
2. Пролувийн хурдас дахь ус агуулагч бүрдэл
3. Неогений тунамал хурдас дахь ус агуулагч бүрдэл
4. Дээд Цэрдийн тунамал хурдас дахь ус агуулагч бүрдэл
5. Доод Цэрдийн тунамал хурдас дахь ус агуулагч бүрдэл
6. Пермь-Триас-Юрагийн тунамал хурдас дахь ан цавлаг-нүх сүвэрхэг бүрдэл
7. Пермис өмнөх насны тунамал чулуулаг дахь ус агуулагч ан цавлаг бүс
8. Түрмэл чулуулаг дахь ус агуулагч ан цавлаг бүс
9. Бялхмал чулуулаг дахь ус агуулагч ан цавлаг бүс
10. Хувирмал чулуулаг дахь ус агуулагч ан цавлаг бүс
11. Карбонат чулуулаг дахь ус агуулагч хөндийжилт ан цавлаг бүс

Чойрын савын хэмжээнд харьцангуй газрын доорх ус их агуулсан нь Дээд, Доод Цэрдийн настай нүх-сүвэрхэг бүрдэл болдог. А.А.Андреев, Н.Н.Чулюков, Г.И.Хубльдигов нар 1957 онд төмөр замын дагуу геологи-гидрогеологийн судалгаа хийгээд Чойр хотын хойт талд 503, 3-Б-68, урд нуурын ёроол байсан хуурай тойром шинжийн хотгорт 509, 4-Б-68, 6-Б-68, 7-Б-68 дугаар цооногуудыг 120-257 м гүн өрөмдөж, 0.3-6.0 л/с ундаргатай, 1.5-40 м түвшин бууралттай байгааг тогтоож, Чойр хотын урд нуурын ёроол байсан хуурай тойром шинжийн хотгорт гаргасан 509, 4-Б-68, 6-Б-68, 7-Б-68 дугаар цооногуудыг ашиглалтанд оруулснаас хойш 1970 оныг хүртэл Чойр хотын ус хангамжид ашиглагдаж байв. Гэхдээ эдгээр ашиглалтын цооногуудын усны чанар муу, шүүр, ус өргөх яндангийн зэврэлтээс болж цооногийн ундарга аажмаар багассан, орос цэргийн анги Чойрт байршиж усны хэрэглээ эрс нэмэгдсэн зэрэг шалтгаанаар Чойр хотын ус хангамжийн нэмэлт эх үүсвэрийн судалгааг ОХУ-ын хүч хөрөнгөөр Монгол нутагт геологи-гидрогеологийн судалгаа

явуулж байсан, тэр үедээ нууцдуу байсан Монголын гидрогеологийн экспедици (МГГЭ) хариуцан 1957 онд А.А.Андреев, Н.Н.Чулюков, Г.И.Хубльдигов нарын өрөмдүүлэн судалж байсан, 1957 оноос одоог хүртэл төмөр замын ус хангамжид ашиглагдаж байгаа 503, 3-Б-68 дугаар цооногийн орчимд болон түүнээс хойшоо байрлах 18 дугаар зөрлөгийн зүүн талын өргөн талд усны эрэл хайгуулын их хэмжээний ажил мөн нууцдуу байдлаар явуулж өрөмдсөн 63 дугаар цооног 3.9 м бууралтад 7.8 л/с ундарга, 66 дугаар цооног 18.0 м түвшин бууралтад 65.7 л/с ундарга, 83 дугаар цооног 9.8 м бууралтад 8.6 л/с, 85 дугаар цооног 13.9 м бууралтад 20 л/с ундарга өгч байжээ.

Эдгээрийн өгөмжүүдэд түшиглэн Хойт Чойрын газрын доорх усны ордын ашиглалтын нөөцийг А.А.Есакова- Архипова 1973 онд үйлдвэрлэлийн зэрэгт хамруулалгүйгээр 3.4 мянган шоо м/хоног гэж тогтоожээ. Шивээ Овоогийн нүүрсний уурхайн талбайд Доод Цэрдийн хурдас дахь ус агуулагч бүрдэл сул барьцалдсан элсжин, янзан бүрийн ширхэгтэй элс, зануужин, хайргажин, хөрзөн, хүрэн нүүрснээс бүрддэг. Энд чөлөөт гадаргат буюу грунтын ус, даралтад ус аль алин нь тааралддаг бөгөөд чөлөөт гадаргат ус 3-30 м гүний хооронд, даралтад ус 8.5-168 м гүний хооронд нээгдэж байсан боловч 2007 оны байдлаар эдгээр усны түвшин уурхайгаас ус зайлуулснаас болж 45-60 гаруй метр гүн хүртэл буураад байв. Даралтат усны пьезометрийн түвшин 62 метр гүнээс эхлэн газрын гадаргаас дээшээ тооцоогоор 20.7 м хөөрч байжээ. Усны хөөрсөн даралти 170 м хүрч, усны шавхалтын дүнгээр ундарга 1-23 л/с хооронд, бууралт, ундарга 0.003-7.7 л/с хооронд тус тус хэлбэлзэж, харин түвшин бууралт, ундарга, түвшин сэргэлтээр байгуулсан графикайг иш үндэс болгон тооцоолсон ус шүүрүүлэх итгэлцүүр 0.2-12.5 м /хоног хооронд тус тус хэлбэлзэж байжээ.

Нүүрс агуулагч хурдсын доор тун бага шүүрэлтийн итгэлцүүртэй шаварлаг занарын давхарга гардаг. Шивээ овоогийн нүүрсний ордыг хуурайшуулах асуудал байнга бус байдлаар хүндрэх үе гардаг байна. Иймэрхүү үе нэг нь 2003-2006 онд тохиож байсан учраас 2005 онд тус уурхай ерөнхий инженер Х.Тулгаагийн санаачилга, тусламж, хяналт доор “Ус амьдрал” ХХК-ийн нэрийн өмнөөс Н.Жадамба, Т.Ванчиг, Д.Дорж нар Шивээ овоогийн тэр үеийн усжилтын байдлыг судлаад уурхайн захиргаа, уурхайн шүүрүүлэхийн мэргэжилтнүүд хамтраад “их талбайд бага ундарга, бага ус өгөмжтэй бүрдэл дотор тархсан нүүрсийг олборлож байгаа тул зумфын болон цооногийн аргыг хослуулан уурхайгаас усаа зайлуулах нь зүйтэй” гэсэн дүгнэлтэд хүрчээ. Энэ зөвлөмжийн дагуу цооногийн болон зумфын

аргыг хослуулан ус зайлуулж, гарч байсан хүндрэлийг зөөлрүүлэн түр зогсоож чадсан байна.

Чойрын газрын доорх усны савуудад хамруулсан нутаг дэвсгэрийн газрын доорх усны региональ нөөцийг нэгж талбайд:

1. 5 л/с юмуу үүнээс их буюу $157.68 \times 10^3 \text{ м}^3$ /жил
2. 1-5 л/с хооронд буюу дунджаар $94.608 \times 10^3 \text{ м}^3$ /жил
3. 0.1-1.0 л/с хооронд буюу дунджаар $17.3 \times 10^3 \text{ м}^3$ /жил (0.55 л/с)
4. 0.003-0.1 л/с хооронд буюу дунджаар 1624.1 м^3 /жил (0.0515 л/с)
5. Үндсэндээ усгүй буюу 0.003 л/с (100 м^3 /жил) усны нөөц байж болох юм

гэж үзсэн байна. Чойр, Дөрвөлжин овоотын савуудын нийлбэр талбай 23904 км^2 , үүний дотор Доод Цэрдийн тунамал хурдас дахь ус агуулагч бүрдлийн 23 км^2 , буюу нийлбэр талбайн 0.1 хувьд газрын доорх региональ нөөцийн 2.5 хувь буюу $3.63 \times 10^6 \text{ м}^3$ /жил нөөц Чойрын хөндий дагаж тархсан бүрдэл байна хэмээн үзэж болохоор таамаг нөөц тооцоологджээ.

3.4.ГОВЬСҮМБЭР АЙМГИЙН ГАЗРЫН ДООРХ УСНЫ ОРДУУД

д/д	Газрын доорхи усны ордын нэр	Ордын байршил	Нийл-бэр нөөц л/с	Ашиглалтын байдал	Ашиглах жил	Усны эрдэсжилт	Хайгуул хийсэн он	Ордын талбай /км ² /
1	Шивээ-Овоо	ГСА Сүмбэр	166,8	Ашиглаж байгаа	25	0,4-2,8	1991	368,5
2	Тэвшийн хөндий	ГСА Сүмбэр	20,8	Ашиглаж байгаа	25	2,4-3,6	2009	51
3	Тэрэгт	ГСА Сүмбэр	19,0л/с	Ашиглаж байгаа			2018	
4	Жаргалант нуур	ГСА Чойр	130	Ашиглахгүй байгаа	25	0,8-1	2008	246,2
5	Хойд Чойр	ГСА Баянтал	133,5	Ашиглаж байгаа	25		1992	32,5
6	Чойр ЭЗЧБүс	ГСА Баянтал	55,0	Ашиглахгүй байгаа	25	0,4-0,8	2008	13
7	Ногоон тойром нүүрсний орд	ГСА Шивээ говь	90,7	Ашиглаж байгаа	25	0,47-0,86	2013	123,23

**3.5. УМАРД ГОВИЙН ГҮВЭЭТ-ХАЛХЫН ДУНДАД ТАЛЫН САВ ГАЗРЫН ГОВЬСҮМБЭР АЙМАГТ БАЙРЛАХ ГАЗРЫН ДООРХ
УСНЫ ХЯНАЛТЫН ЦООНОГИЙН МЭДЭЭЛЭЛ**

д/д	Сумдын нэр	Газрын нэр	Цооногийн дугаар	Цооногийн нэр	Гүн ,м	Усны түвшин, м	төрөл	Ордын нэр
1	Шивээговь	Ногоон тойром	Умард 16	УХ-5	104	8,61	Офлайн	Ногоон тойрмын газрын доорхи усны орд
2	Шивээговь	Ногоон тойром	Умард 17	УХ-1	47	322,73	Офлайн	Ногоон тойрмын газрын доорхи усны орд
3	Шивээговь	Шивээ- Овоо	Умард 25		120	38,63	Онлайн	Шивээ овоогийн газрын доорхи усны орд
4	Шивээговь	Шивээ- Овоо	Умард 26		70	21,39	Онлайн	Шивээ овоогийн газрын доорхи усны орд
5	Сүмбэр	Тэрэгтийн хөндий	Умард 18		64	1,96	Офлайн	Тэрэгтийн газрын доорхи усны орд
6	Сүмбэр	Тэрэгтийн хөндий	Умард 19	Худаг 03	80	28,96	Офлайн	Тэрэгтийн газрын доорхи усны орд

ДӨРӨВ. ГАДАРГЫН УС

4.1. Уст цэг, түүний ангилал

Газрын доорхи усыг судлахын тулд түүний газрын гадаргад ил гарсан илэрцийг судлах шаардлагатай болдог. Булаг шанд, цооног, уулын төрөл бүрийн малталтаар газар доорхи ус илэрсэн илэрцийг гидрогеологийн судалгаанд уст цэг гэнэ. Булаг нь газрын доорхи түрэлттэй ус нам дор буюу хажуу газрын гадаргад байгалийн жамаар нэвчин гарч ирдэг. Газар доорхи усны байгаль дээрхи бас нэг хэлбэр бол намаг, нуур, гол, горхи зэрэг болно.

Газрын доорх усыг орших хэлбэрээр нь хоёр ангилдаг. Үүнд:

1. Даралтгүй ус
2. Даралттай ус

1.Газрын гадаргаас доош дохиолдох хамгийн анхны ус үл нэвтрүүлэгч үеийн дээр байрлаж газрын гадаргатай бүх талбайгаараа харьцан орших усыг даралтгүй ус гэнэ. Дотор нь 2 ангилдаг. Өнгөний ус, Грунтийн ус

Өнгөний ус гэж гаурын гадаргад хамгийн ойл, ус агуулагч үеийн дотор тохиолдох хэдэн км² хүртэл талбайтай ус үл нэвтрүүлэгч бага хэмжээний үеийн дээр оршиж байгаа линкз хэлбэрийн усыг хэлдэг байна. Нөөц багатай, гантай жил ус үгүй болдог.

Ус агуулагч үеийн дотор чөлөөтэй урсаж хөдөлж байгаа усыг грутын ус гэнэ. Түвшин эь жилийн хур тунадасны хэмжээнээс шалтгаалан шилжих ба газар доорхи усны урсаглын сиг ямагт налуу байна.

2.Газрын доорхи даралттай ус нь хотгор хэлбэр байрлалтай, ус үл нэвтрүүлэгч хоёр үеийн засвар орших ус агуулагч чулуулгийн дотор байгаа усыг хэлнэ. Өөрөөр артезийн ус ч гэдэг. Ус үл нэвтрүүлэгч хоёр үеийн засвар орших чулуулгууд хүндийн хүчээр дарж даралтыг улам ихэсгэнэ.

Газар доорхи усыг хүн амын унд ахуй, үйлдвэр, уурхайн, ХАА-н зориулалтаар ашиглахын тулд илрүүлдэг. Газар доорхи усны ийм илэрлүүдийг хүний үйл ажиллагаагаар үүссэн техноген илэрц гэнэ. Үүнд: Цооног, уулын төрөл бүрийн малталтууд болно. Цооног гэдэг нь диаметрээсээ үлэмж их урттай босоо малталтыг хэлнэ. Цооногийг гүйцэт ба гүйцэт бус гэж 2 ангилна. Уст үеийн дээр өрөмдсөн бол гүйцэт бус, уст үеийг өнгөрөөж ул хөрсөнд хүртэл өрөмдсөн бол гүйцэт цооног гэнэ. Цооногийг усны ундрага, уст үеээс хамааруулан насосны хүчин чадал бусад

ГОВЬСҮМБЭР АЙМГИЙН УСТ ЦЭГИЙН ТОО БҮРТГЭЛИЙН ТАЙЛАН 2020 ОН

тоноглолыг сонгож тоногლოსныг худаг гэж нэрлэнэ. Худгийг энгийн уурхайн ба инженерийн хийцтэй худаг /богино яндант, өрөмдмөл худаг/ гэж ерөнхийд нь ангилна. Энгийн уурхайн худаг буюу гар худаг нь ихэвчлэн 10 хүртэл метр гүнтэй байдаг бол богино яндант худаг 10-30 м хүртэл гүнтэй, харин инженерийн хийцтэй худаг нь 30м дээш гүнтэй байна.

Булаг түүний ангилал: Грунтын ус хүндийн хүчээрээ гол мөрний хөндий, уулын хормой, жалгаар нэвчин гарч булаг шанд үүсгэнэ. Өөрөөр хэлбэл даралтгүй усны ундарга юм. Булгийг М.Е.Альтовскийн ангиллаар тогтмол, улирлын, ритмт, техноген гэж 4 бүлэгт хуваана.

- I. Тогтмол булгууд нь олон жилийн турш ундарч байгаа ундрагын хэлбэлзэл бага, жил, улирлаар хэлбэлзэнэ.
- II. Улирлын булгууд нь жилийн тодорхой улиралд ундарч байдаг.
- III. Ритмт булаг нь газар доорхи усны даралт, ундрага нь тодорхой давтамжтай хувьсаж байдаг. Үүний тодорхой жишээ бол гейзер юм.
- IV. Техноген булгууд нь хүний үйл ажиллагаатай уялдаж үүснэ.

А.М.Овчинниковын ангилал

Булаг	Төрөл		Онцгой төрөл	
	Нүх сүвийн усны	Ан цавын усны	ОЖЦ× тархсан нутгийн	Орчин үеийн галт уулын районы
Өнгөний усны	-Түр зуурын -Шүүрч тархсан гарш -Хажуу дах намагшил	-Ан цавлаг, карстжсан чулуулгийн өгөршлийн бүрхүүлийн усны түр зуурын булаг -Усны түр зуурын гарш	Идэвхт давхрааны тогтмол бус булаг	Чийглэг үед бий болох усны уур
Грунтын усны	1.Эрозийн 2.Хил заагийн 3.Бялхах зэрэг ундармал булгууд	1.Эрозийн 2.Хил заагийн 3.Бялхах	-Цэвдэг чулуулгийн дээд давхаргын усны булаг -Цэвдэг чулуулаг доторх усны булаг	-Салбарласан термал булаг -Өндөр температура-туртай усны уур фумароль -Жижиг гейзер
Артезийн усны	-Артезийн хармааны захын булаг -Артезийн сав газрын булаг: а. Дотоод илрэлийн мужийн булаг б. Хагарлын бүс дагуух булгууд - Нефть байгалийн хийн орд газрын оргимол шавар	-Артезийн хармааны захын булаг - артезийн сав газрын булаг: а. Дотоод өргөгдлийн булаг б. Тектоникийн дагуу, диагональ, тууш хагарлын дагуух цувраа булаг	-Цэвдэг чулуулгийн доод давхаргын усны булаг - олон жилийн настай халиа, гидролакколит	- Гейзэр -термал, хэт халуун хийжсэн усны оргимол булаг

Нуур түүний ангилал: Нуур нь эх газарт үүссэн, гаада далайтай шууд холбоогүй янз бүрийн гарал үүсэлтэй хонхор, хотгорт тогтосон ус юм. Нуурын хотгорыг гарал үүслээр нь тектоникийн, галт уулын, мөстлөгийн гэж ангилдаг. Мөн үлдэгдэл гольдрол, дельтийн карст, термокарстийн, өндөр уулын, нурултын гаралтай байдаг. Нуурын геологийн үйл ажиллагаа нь эвдэх, зөөх, хуримлуулах процесс юм. Нуурын хурдсыг гарал үүсэл, бүрэлдхүүнээр нь терриген /хэмхдэст хурдсуул/, хемоген /химийн гаралтай/, органиген гэж ангилдаг байна. Гадаргын болон газрын доорхи усаар байнга тэжээгддэг нэг га-аас том толиотой усыг нуур гэнэ. Нуурын усны эрдэжилтээс хамааран цэнгэг ба давстай гэж 2 хуваана. Мөн усны тэжээл болон зарцуулгаас нь хамааран тогтмол ба урсацтай гэж тус тус ангилна.

Рашаан гэдэг нь хүний организмд физиологийн үйлчилгээ үзүүлэх физик, химийн шинж чанар бүхий, эмчилгээнд ашиглагддаг газрын доорхи эрдэсжсэн усыг хэлнэ. Рашааныг температур, химийн найрлагаар нь ангилдаг. Үүнд:

Температураар нь :

1. 20° > бага температуртай бол хүйтэн рашаан
2. $20-37^{\circ}$ температуртай бол бүлээн рашаан
3. $37-42^{\circ}$ температуртай бол халуун рашаан
4. 42° < их температуртай бол их халуун рашаан гэнэ.

Химийн найрлагаар нь:

1. Нүүрсхүчлийн устай, ус нь хүйтэн, нүүрсхүчлийн хий ялгаруулдаг рашаан
2. Хүхэр, устөрөгийн уснууд- их халуун хүхэр, устөрөгч бүхий рашаан
3. Радио идэвхит устай рашаан – родон, уран тор гэх мэт радио идэвхит элемент агуулсан.

4.2. Говьсүмбэр аймгийн Гадаргын усны тухай

Говьсүмбэр аймгийн газар нутгийн 29,08 хувь буюу 1613 км^2 нутгийн баруун хойд хэсэг нь Хэрлэн голын сав газарт, үлдсэн 70,92 хувь буюу $3933,9 \text{ км}^2$ газар нутаг нь Чойрын ай сав болон Умард говийн гүвээт халхын дундад талын сав газарт хамрагддаг. Чойрын ай савын баруун хойд захад байнгын урсгалтай байдаг Зараа, Өгөөмөр хэмээх горхи намавтар уулсаас эх авч Чойрын хөндий оронгуутаа шургадаг. Уг 2 горхи газрын доорх усаар тэжээгддэг Зараагийн, гашууны зүүн хэмээх нэг дороос ундардаг 2 жижиг булгийн ундарга 2,7 л/с байсан байна. 1974 онд дулааны улиралд элсэрхэг голдирлоор нь 40-50 л/с урсац байнга өнгөрч байдаг

байсан Өгөөмөр гол хуурайшилт нэмэгдэж буй 2007 оны 10 дугаар сарын дундуур Нуруу хамарын ард ээлжилсэн цүнхээлтэй, дэрс түнгэтэй хөндий дэх голдиролдоо 12,6 л/с урсацтайгаар 1,6 км уртад урсаж байгаад урсац нь аажмаар багассаар голдирлоо дагасан элс, хайрга руу шурган шингэж байв. Чойрын урьд зах орчимд маш зөөлөн урсацтай Нэртийн булаг эртний дарагдмал аллювийн гаралтай хурдсаас урсан гардаг 2002, 2008 оны хавар, намрын улиралд тус бүр нэг нэг удаа очиж хэмжихэд урсац нь яг оргиж байгаа эхдээ 1,13-1,53 л/с хооронд ноогдохоор байсан ба Чойрын хөндийн Шивээ Овоогийн нүүрсний уурхайгаас баруун хойшоо 2 км зайд оршдог Өехийн булаг 1974 онд 5 л/с урсацтай байдаг бол 2007 онд урсац байхгүй, одоо 1980 онд гаргасан худгийн амаар халиад дэрстэй хоолойд ус тогтсон байдалтай байсан.

Говь тал хээр хосолсон нутаг болохоор газрын гадарга дээр илэрсэн гадаргын усны нөөцөөр бага боловч Уулзварын гол, Гашууны гол, Хэрлэн голын урьд хэсэг, Өгөөмрийн гол зэрэг хавар, зун, намрын улиралд байнгын урсацтай байдаг, Хулгар, Хүрээ гол, Хавчуу, Хөндлөн, Хашаатын горхи зэрэг ширгэдэг гол, горхитой.

Гол мөрний жил, улирлын урсацын өнөөгийн өөрчлөлтийг 4 хэв шинжид хувааж үздэг. Үүнд:

1.Жил, бүх улирлын урсац ихсэх (мөстөл, мөсөн голоос эхтэй гол болон Хөвсгөл уулсаас усжих гол)

2. Жил, хавар зун урсац буурах, намар, өдлийн урсац ялимгүй ихсэх (олон жилийн цэвдэг бүхий сав газар)

3. Зөвхөн өдлийн урсац ялимгүй ихсэх (том, томоохон гол мөрний адаг)

4. Бүх улирлын урсац буурах (хээрийн бүсийн гол, түр зуурын урсацтай горхи)

Говьсүмбэр аймагт хур борооны усаар тэжээгддэг ширгэдэг нуур, тойрмууд бий. Нуурын усны түвшний өөрчилтөнд уур амьсгал, хуурайшил, газрын гадаргын элэгдлийн дотоод гадаад хүчин зүйлүүд нөлөөлөх ба нуурыг гарал үүслийн хувьд газрын дотоод, гадаад хүчин зүйлийн мөн холимог гэсэн гурван үндсэн ангид хувааж, хэд хэдэн хэв шинжүүдээр ялган заагладаг.

Дотоод хүчин зүйлийн гаралтай нуурт тектоникийн болон галт уулын үйлчлэлээр үүссэн;

Гадаад хүчин зүйлийн гаралтайд ус, хур тунадас, мөсөн гол,салхи, олон жилийн цэвдэгт үзэгдэл, хөндийлжийн ба цөмөрлийн;

Холимог гаралтайд бас, мөс, хөрсний нөлөөгөөр бий болсон нуурууд багтана.

Говьсүмбэр аймгийн нуурууд дотоод хүчин зүйлийн гаралтай. Үүнд: Элэгний зүүн нуур, Баянхошуу, Лүнгийн цагаан, Өвөр бүрдийн цагаан нуур, Цайдамын тойром, Сэхүүлийн улаан нуур, Бэхтийн улаан нуур, Нэртийн нуур, Хүрий ногоо гэх мэт

ТАВ. УУР АМЬСГАЛЫН БАЙДАЛ

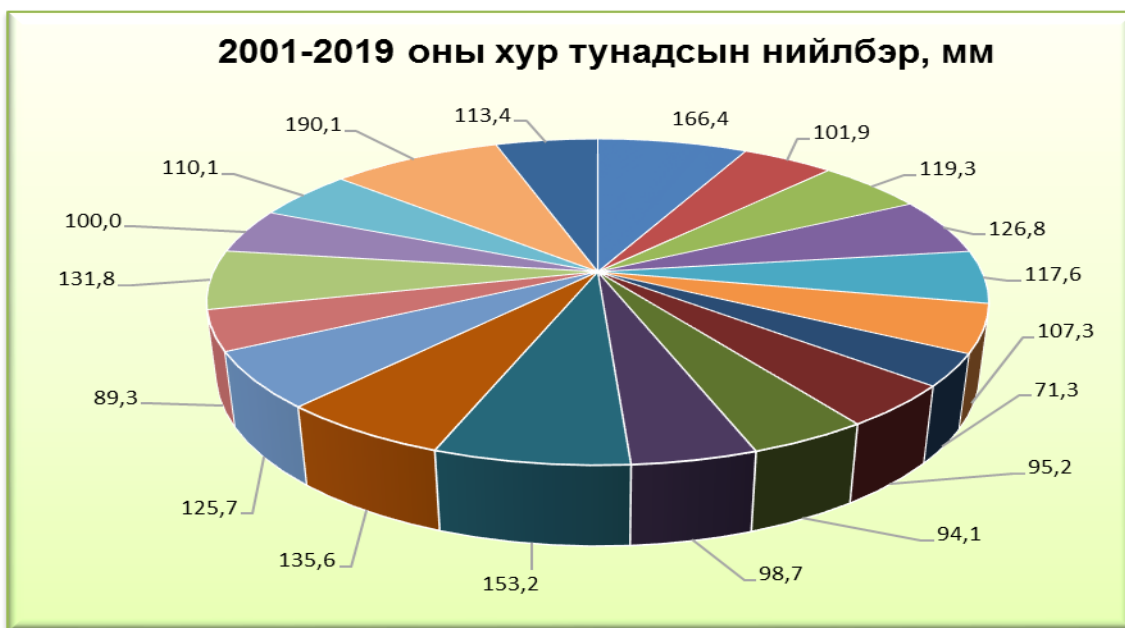
Говь, тал хээрийн бүсийн уур амьсгалын онцлог нь чийг бага, дулаан их байдаг. Дулааны горим жилийн дундаж температур их нутгаар $+1- +3,5^{\circ}$ С-ийн хооронд хэлбэлзэнэ. Жилд унах хур тунадасны хэмжээ 50-100 мм, гэхдээ ур бороо голдуу аадар борооны байдалтай унадаг. Уур амьсгалын бас нэг онцлог нь салхины хурд ихтэй бөгөөд дундаж хурд нь 3,5 м/сек, хамгийн их нь 34 м/сек байдаг.

Говьсүмбэр аймаг төвийн бүсийн зүүн өмнөд хэсэгт говь-тал-хээр хосолсон нутагт оршдог.

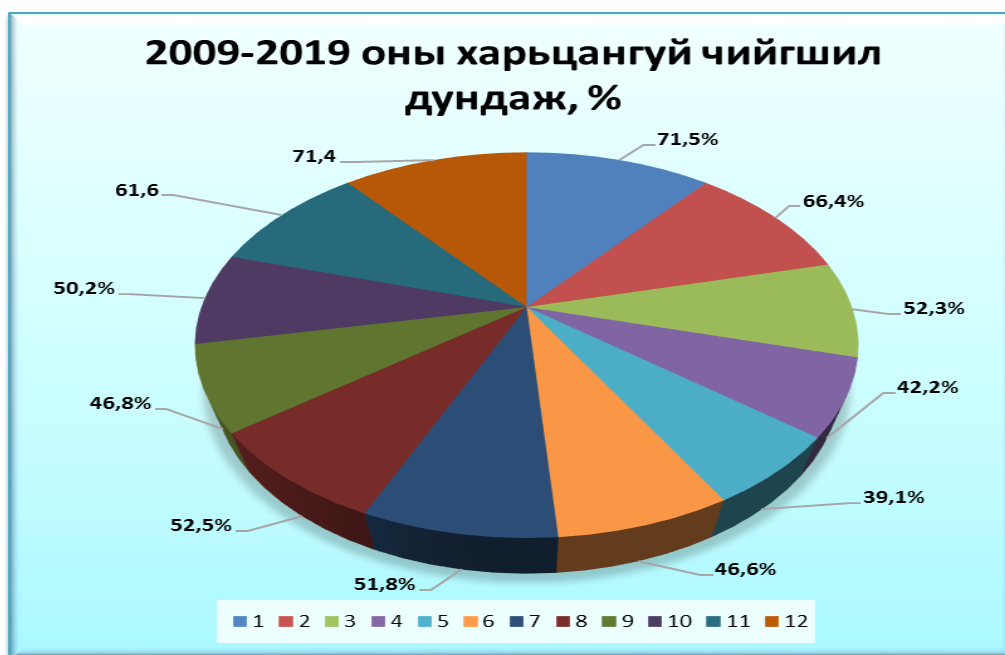
Агаарын температур: Монгол орны хуурайвтар, хуурай, хүйтэн хүйтэвтэр уур амьсгалын ангид хамрагдах бөгөөд агаарын дундаж температур олон жилийн дундаж болон 2001-2019 оны хооронд 19 жилийн дундажаар 2.0° С байна. Агаарын дундаж температур нь дулааны улиралд 21,2 хэм дулаан, хүйтний улиралд $-19,6$ хэм хүйтэн байдаг. Агаарын хамгийн их температур 7 сард $39,6^{\circ}$ С халуун, 1 сард $-39,5^{\circ}$ С хүрч хүйтэн байсан байна.

Хур тунадас: Олон жилийн дунджаар жилд 200,5 мм тунадас орж байсан бол 2001-2019 оны дунджаар 118,3 мм болж 82,2 мм-ээр буурсан байна. Нийт тунадасны 70 хувь нь дулааны улиралд орсон байна.

Чийгшил: Чийгшлийн коэффициентийг /Мезенцев В.С 1973/ тооцоолсон дүнгээс үзвэл 1991-2012 оны хоорондох 22 жилийн 12 жил нь чийг дутмаг, 9 жил нь гандуувтар, 1 жилд гандуу нөхцөл байсан байна. 2009-2019 оны хооронд 10 жилийн харьцангуй чийгшлийн дундаж 54,4 хувь байна.

Салхи: Салхины хурдны хэмжээг авч үзэхэд жилийн дундаж хурд 3,4 м/с байсан бол 2006-2012 он буюу 7 жилийн дундажаар 6,2 м/с болж нэмэгдсэн байна. Салхины хурд 5-6 м/с-ээс дээш болоход агаарт нарийн ширхэгтэй тоос хийсэх нөхцөл үүсдэг. 2009-2019 он буюу сүүлийн 10 жилийн дундажаар 3,6 м/с байсан.

Салхины хурд их байх нь хуурайшилт, хөрсний өнгөн үеийн доройтол, агаарын тоосжилт үүсэх нөхцөл бүрдэж байдаг.

ЗУРГАА. УСНЫ ЧАНАРЫН СУДАЛГАА

5.1. Говьсүмбэр аймгийн сумдын төвийн унд

ахуйн усны чанарын судалгаа

Ундны усан дахь хими, нян судлалын үзүүлэлт нь эрүүл ахуйн зөвшөөрөгдөх дээд хэмжээнээс илүүдэх үед хүний биед өвчин эмгэг үүсэх шалтгаан болдог. Иймд хүн амыг эрүүл ахуйн шаардлага хангасан, баталгаатай хамгаалагдсан усны эх үүсвэрээс ундны усаар хангах нь өвчлөлөөс сэргийлэх ач холбогдолтой юм.

Ундны усны чанар, эрүүл ахуйн үнэлгээнд усны мэдрэгдэх чанар (фикик шинж), химийн болон бичил амь судлалын үзүүлэлтүүдийг онцгой авч үздэг.

1. Дэлхийн банкны санхүүжилтээр хэрэгжиж буй “Уул уурхайн дэд бүтцийн хөрөнгө оруулалтыг дэмжих” (УУДБХОД) төслийн хүрээнд сав газар хамрагдах Говьсүмбэр аймгийн Сүмбэр, Баянтал, Шивээговь зэрэг сумдын төвийн унд ахуйн нийт 7 худгийн усны дээжийг Монгол улсад итгэмжлэгдсэн “Эс Жи Эс Монгол” лабораторид ундны усны ерөнхий болон хүнд металлын нийт 66 элементийг шинжлүүлсэн.

Говьсүмбэр аймгийн сумын төвүүдийн ундны усан хангамжийн худгуудад хийсэн лабораторийн шинжилгээний үр дүнгүүдээс ундны усны стандарт (MNS 900:2010) –д үл тохирох элементүүдийг сонгон авч хүснэгтээр харуулав. Бусад элементүүд ундны усны стандартад тохирч байна.

ГОВЬСҮМБЭР АЙМГИЙН УСТ ЦЭГИЙН ТОО БҮРТГЭЛИЙН ТАЙЛАН 2020 ОН

Говьсүмбэр аймгийн Сүмбэр сумын 12-р байр, Баянтал сумын төвийн худаг тус худгуудад Магни ундны усны стандартад байх хэмжээнээс илүү.

Говьсүмбэр аймгийн Сүмбэр сумын Хорихын худаг, 1-р баг 82-1 тоот, Төмөр замын ус түгээх байр тус худгуудад Натри ундны усны стандартад байх хэмжээнээс илүү.

Говьсүмбэр аймгийн Сүмбэр сумын Хорихын худаг, Тэрэгтийн усны орд, Төмөр замын цагаан, Баянтал сумын төвийн худаг, Шивээговь сумын Алсын худаг тус худгуудад Уран ундны усны стандартад байх хэмжээнээс илүү.

Говьсүмбэр аймгийн Сүмбэр сумын Тэрэгтийн усны орд, Төмөр замын цагаан худаг, 1-р баг 82-1 тоот, Баянтал сумын төвийн худаг, Шивээговь сумын Алсын худаг тус худгуудад Фтор ундны усны стандартад байх хэмжээнээс илүү байгааг хүснэгтээр түүвэрлэн харуулав.

		Код	Mg	Na	U	F	TDS
			Магни	Натри	Уран	Фтор	Эрдэсжилт
METHOD			ICP80T	ICP80T	IMS80T	ISE07A	PHY22V
MNS 0900:2010			30	200	0.015	0.7-1.5	1000
Сум	Уст цэг		мг/л	мг/л	мг/л	мг/л	мг/л
Шивээговь	Алсын худаг	U-17	25.3	104	0.0384	1.6	600
Сүмбэр	12-р байр	U-18	41	158	0.00142	1.8	672
	Хорихын худаг	U-19	11	308	0.0811	1.5	1022
	Тэрэгтийн усны орд	U-20	20.8	134	0.016	2	688
	1-р баг 82-1	U-113	25.2	202	0.0019	1.6	728
	ТЗ цагаан худаг	U-114	23.1	225	0.0156	1.6	498
Баянтал	Төвийн худаг	U-21	40.8	159	1.8	2.4	552

2. Дэлхийн банкны санхүүжилтээр хэрэгжиж буй “Уул уурхайн дэд бүтцийн хөрөнгө оруулалтыг дэмжих” (УУДБХОД) төслийн хүрээнд хоёр дахь удаагаа Эм Ай Даблюу ХХК 2019 онд сав газарт хамрагдах Говьсүмбэр аймгийн сумдын төвийн унд ахуйн нийт 8 худгаас гидрохимийн ерөнхий шинжилгээ, хүнд металлыг шинжилгээ болон бактериологийн шинжилгээнд зориулсан усны сорьцыг ISO 5567-3:2012стандартын дагуу авч Геологийн төв лаборатори, Монгол-Ус ТӨҮГ-ын Усны

ГОВЬСҮМБЭР АЙМГИЙН УСТ ЦЭГИЙН ТОО БҮРТГЭЛИЙН ТАЙЛАН 2020 ОН

төв лаборатори, аймгуудын мэргэжлийн хяналтын газрын нян, судлалын лабораторуудад өгч шинжилгээг хийлгэсэн.

Говьсүмбэр аймгийн сумдын төвүүдийн ундны усан хангамжийн худгуудад хийсэн лабораторийн шинжилгээний үр дүнгүүдээс ундны усны стандарт (MNS 900:2018) –д үл тохирох 5 худгийн элементүүдийг сонгон авч хүснэгтээр харуулав.

д/д	Сумын нэр	Худгийн нэр	Стандартын шаардлага хангаагүй үзүүлэлт	Авах арга хэмжээ	Тайлбар
1	Шивээговь сум	Алсын худаг	Фтор, Магни	Зөөлрүүлэх төхөөрөмж тавих	Фтор ЗДоодХэмжээнээс 10%-иар бага гарсан Магни ЗДХ-ээс 7.4 %-иар их гарсан
2	Сүмбэр сум	12-р байр	Магни	Зөөлрүүлэх төхөөрөмж тавих	Магни ЗДХ-ээс 9.4 %-иар их гарсан
3		Хорихын худаг	Натри, Уран, Фтор	Усан дахь ионийг шүүх болон цэвэршүүлэх төхөөрөмж тавих	Натри ЗДХ-ээс 57.5%-иар их гарсан Уран ЗДХ-ээс 13.3 %-иар их гарсан Фтор ЗДоодХэмжээнээс 18%-иар бага гарсан
4		3-р баг 82-1	Натри, Хлор, Сульфат	Усан дахь ионийг шүүх болон цэвэршүүлэх төхөөрөмж тавих	Натри ЗДХ-ээс 2,1 дахин их гарсан Хлор ЗДХ-ээс 10.5 %-иар их гарсан Сульфат ЗДХ-ээс 1.5%-иар их гарсан
5		ТЗ цагаан худаг	Натри, Магни, Фтор	Усан дахь ионийг шүүх болон цэвэршүүлэх төхөөрөмж тавих	Натри ЗДХ-ээс 1 %-иар их гарсан Магни ЗДХ-ээс 7.7 %-иар их гарсан Фтор ЗДоодХэмжээнээс15%иар бага гарсан

Дээрх шинжилгээний дүнгийн арга хэмжээг хэрэгжүүлэн ажиллах шаардлагатай. Шүүлтүүрүүдийг сууриллуулахдаа заавал мэргэжлийн байгууллагаар тавиулах ба ашиглалтын зааврыг чанд дагаж мөрдөх нь чухал. Мөн Шүүлтүүр сууриллуулахын өмнө дахин усны дээжийг шинжилгээнд хамруулбал зохино.

**ДОЛОО. БОХИР УС ЦЭВЭРЛЭХ БАЙГУУЛАМЖ, АРИУТГАХ
ТАТУУРГА, УСАН ХАНГАМЖ**

7.1. Говьсүмбэр аймгийн Бохир ус цэвэрлэх байгууламжийн танилцуулга

1991 оны 6 сарын 21-ны өдрийн 46 дугаар тогтоолоор Дорноговь аймгийн Сүмбэр сум, Шивээговь сум, Улаанбаатар хотын Баянтал хороог нэгтгэн улсын зэрэглэлтэй Чойр хотыг байгуулж мөн оны 7 сарын 25-ны өдрийн 117 дугаар тушаалаар Чойр хотын эрчим хүчний үйлдвэрийг байгуулсан нь одоогийн НААҮ-ний УС ДУ ОНӨААТҮГ юм.

Тухайн үйлдвэрийг анх барьж байгуулахад цэвэрлэх байгууламж баригдаагүй ба бохир усыг байгальд ил задгай хаядаг байсан.

Чойр хотын хүн амын төвлөрөл ихсэхийн хэрээр цэвэрлэх байгууламж барих зайлшгүй шаардлагатай болсон тул 2006 онд Байгалийн аргаар байгальд нэвчүүлэх технологи бүхий 1500м³/хоног хүчин чадалтай 4 карттай цэвэрлэх байгууламжийг барьж ашиглалтанд оруулж өнөөдрийг хүртэл ашиглаж байна.

**12.2 Ариутгах татуурга болон цэвэрлэх байгууламжийн одоо
ашиглагдаж байгаа тоног төхөөрөмж**

Цэвэрлэх байгууламж нь анх ашиглалтанд орохдоо механик болон биологийн аргаар бохир усыг цэвэрлэхээр байгуулагдсан боловч одоогийн байдлаар зөвхөн биологийн аргаар цэвэрлэж байна. КНС-н засварчин 2, Бохирын тэрэгний жолооч -1 нийт 3 орон тоотойгоор цэвэрлэх байгууламжийн үйл ажиллагаа явагдаж байна.

Энэ аргаар жилд нийт 66988,6 мян.м³ бохир ус цэвэрлэж, цэвэршүүлсэн бохир усыг хөрсөнд шингээх аргаар хатаадаг.

Ариутгах татуурга болон цэвэрлэх байгууламжийн ашиглалт, хүчин чадал тоног төхөөрөмжийн судалгаа

	Нэр	Үзүүлэлт	Хэмж их нэгж	Хэмж ээ	Тайлбар/Байршил, чанар, шинэчл эл, хийсэн байдал гэх мэт/
1. Ариутгах татуурга					
1	Бохир усны насосны станц	Насосны станц	тоо	1	Одоо байгаа тоног төхөөрөмжөөрөө хэвийн ажиллаж байгаа КНС-ын барилга
		Суурилагд сан насос	тоо	1	Одоо байгаа тоног төхөөрөмжөөрөө хэвийн ажиллаж байгаа 2016 оны 10 сард суурилагдсан боловч хүчин чадал хүрэхгүй
		Хүчин чадал	м ³ /хон ог	1920	

ГОВЬСҮМБЭР АЙМГИЙН УСТ ЦЭГИЙН ТОО БҮРТГЭЛИЙН ТАЙЛАН 2020 ОН

2	Бохир усны шугам хоолой	Шугам хоолойн нийт урт, голч тус бүрээр	км	3.78	Ф100 /вааран, ширмэн, хуванцар/ 450м Ф150-300 /вааран, ширмэн, хуванцар/ 1330м Ф400 /вааран, ширмэн, хуванцар/ 2000м
2. Цэвэрлэх байгууламж					
1	Цэвэрлэх байгууламж	Цэвэрлэх байгууламж	тоо	1	/механик , биологи/ өргөтгөж шинэчлэх шаардлагатай.
		Хүчин чадал	м3/хон ог	1500	Бохир ус хүлээн авах 4ширхэг карттай
2	Бохир ус шинжилгээн ий лаборатори	Лаборатори	тоо	4	Жилд
		Бохир усанд хийдэг шинжилгээ	тоо	=	цаг уураас улиралд 1 удаа бохир уснаас дээж аван шинжилгээ хийдэг.
3. Бохир усны цооног					
1	Бохир усны цооног	Бохир усны цооног	Тоо	155	90 худаг нь бохир ус гаргалгааны шугам 65 худаг нь бохир ус цуглуулах шугам сүлжээ
		Хүчин чадал	м3/хон		

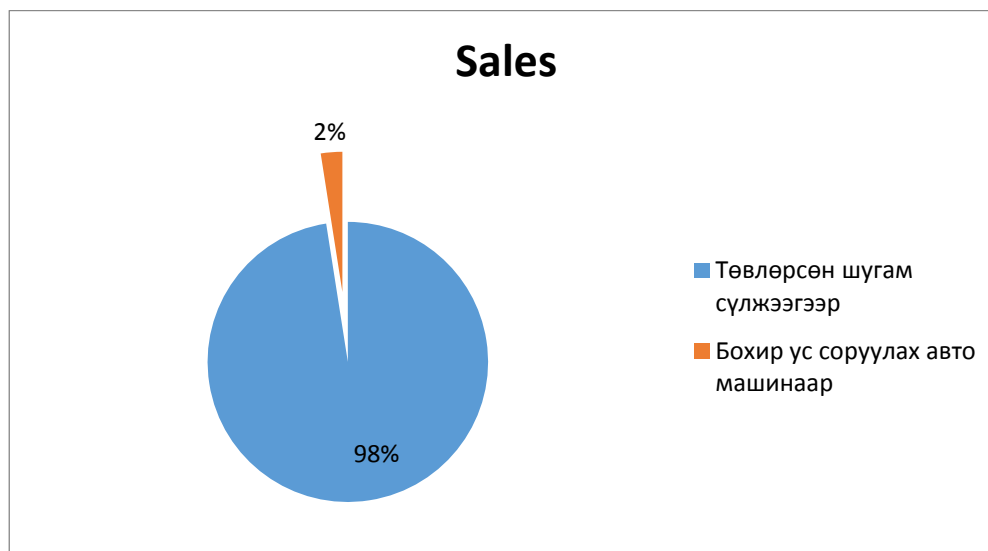
7.3 Ариутгах татуургын жилийн нийт хэрэглээ

1200 айл өрх, 49 аж ахуй нэгж байгууллага, томоохон цайны газар, үйлдвэрийн газруудын бохир усыг зөөврийн автомашин, төвлөрсөн шугам сүлжээгээр татан зайлуулж байна.

№	Нэр	Үзүүлэлт	Хэмжих нэгж	Ариутгах татуургын нийт хэрэглээ	Тайлбар/Байршил, чанар, шинэчлэл, хийсэн байдал гэх мэт
1	Татан зайлуулсан бохир ус	Жилийн нийт хэмжээ	мян.м3	66988,6	Жилд татан зайлуулж байгаа бохир усны хэмжээ
		Төвлөрсөн шугам хоолойгоор	мян.м3	66988,6	Ф150-300 голчтой вааран, ширмэн, хуванцар хоолойнуудаар бохир усыг татан зайлуулж байна
		Бохир ус зөөврийн машинаар	мян.м3	1700	цайны газарууд болон төмрийн үйлдвэрийн бохир усыг зөөврийн машинаар татан зайлуулдаг.
2	Айл өрх	Төвлөрсөн шугам сүлжээнд холбогдсон айл өрх	тоо	1200	Хонхор хотхон 3-р баг Ф150-300 голчтой вааран, ширмэн, хуванцар хоолойнуудаар бохир усыг татан зайлуулж байна
		Бохир усны хэмжээ	м3/хоног	132,6	
3	Албан	Төвлөрсөн		49	Хонхор хотхон 3-р баг Ф150-300

ГОВЬСҮМБЭР АЙМГИЙН УСТ ЦЭГИЙН ТОО БҮРТГЭЛИЙН ТАЙЛАН 2020 ОН

байгууллага аж ахуйн нэгж	шугам сүлжээнд холбогдсон албан байгууллага аж ахуйн нэгж	тоо		голчтой вааран, ширмэн, хуванцар хоолойнуудаар бохир усыг татан зайлуулж байна
	Бохир усны хэмжээ	м3/хоног	63,5	

7.4 Тулгамдаж байгаа асуудал

Говьсүмбэр аймгийн хүн амын төвлөрөл нэмэгдэхийн хэрээр цэвэрлэх байгууламжийн хүчин чадлыг нэмэгдүүлэх, шинэчилэн сайжруулах зайлшгүй шаардлага тулгарч байна.

Одоо ашиглагдаж байгаа цэвэрлэх байгууламж нь технологийн хувьд хуучирсан. Зарим далан нь нурж эвдэрсэн. Цэвэрлэгээний үр дүн стандартын шаардлага хангадаггүй.

Дээрх арга нь хөрсний бохирдол үүсгэх, байршлын хувьд хот суурин газартаа ойр байрладаг тул агаарын бохирдол, халдварт өвчин үүсэх зэрэг нөлөөлөл ихсэх төлөвтэй байна. Хоногт 196,1м3 бохир усыг дахин ашиглалтгүйгээр байгалд шууд хаяж байгаа нь усны нөөц ба говийн бүсийн хувьд анхаарууштай асуудал болж байна.

Байгуулагдаад 8 дахь жилдээ хэрэглэгдэж байгаа насос, шугам хоолой, тоног төхөөрөмжүүд хуучирч муудсан бөгөөд эвдрэл гарч шинэчлэх өргөтгөх зайлшгүй шаардлага гараад байна.

Жич: Говьсүмбэр аймгийн Хонхор хотхон болон төмөр замын раойн нь бохир усаа байгальд ил задгай хиймэл нуур хэлбэрээр хаядаг. Аймгийн төвд маш ойрхон байрладаг. Халдварт өвчин гаргах өндөр магадлалтай зэрэг асуудлуудыг энэхүү цэвэрлэх байгууламж баригдсанаар цогцоор нь шийдвэрлэх боломжтой болох юм.

7.5. Ус хангамжийн хэсгийн танилцуулга

1991 оны 6 сарын 21-ны өдрийн 46 дугаар тогтоолоор Дорноговь аймгийн Сүмбэр сум, Шивээговь сум, Улаанбаатар хотын Баянтал хороог нэгтгэн улсын зэрэглэлтэй Чойр хотыг байгуулж мөн оны 7 сарын 25-ны өдрийн 117 дугаар тушаалаар Чойр хотын эрчим хүчний үйлдвэрийг байгуулсан нь одоогийн НААҮ-ний “УС ДУ” ОНӨААТҮГазар юм.

Ус хангамжийн хэсэг нь үйлдвэрлэлийн тогтвортой үйл ажиллагаа явуулахад голлох нөлөөг үзүүлдэг хэсэг юм. Уг хэсэг нь бохир ус татан зайлуулах, цэвэр усаар айл өрх, албан байгууллагуудыг хангах үндсэн үйл ажиллагааг явуулдаг. Ус хангамжийн хэсэгт усан хангамж, ариутгах татуургын инженер-1, цэвэр усны оператор-3, сантехникийн слесарь-4, бохирын слесарь-2 нийт 10 ажилтантай ажиллаж байна.

Аймгийн төвийн усан хангамж нь “Умард говийн гүвээт халхын дундад талын сав газар”-ын Тэрэгтийн газрын доорх цэнгэг усны ордоос ус ашиглаж байна. Манай байгууллагын зорилго нь газрын доорхи усыг олборлон хэрэглэгчдэд эрүүл ахóе нòàí ààðòàà òì òèðñî í öúâýð òñ түгээх зорилготой. Аймгийн төвийн Хонхор хотхоны 49 аж ахуйн нэгж, байгууллага, 1200 айл өрхөд дулаан, халуун хүйтэн усаар хангаж, бохир ус татан зайлуулах, сантехникийн засвар хийх зэрэг үйлчилгээг үзүүлж байна. Аймгийн онцгой байдлын хэлтэс гал унтраах зориулалтаар, Аймгийн

ГОВЬСҮМБЭР АЙМГИЙН УСТ ЦЭГИЙН ТОО БҮРТГЭЛИЙН ТАЙЛАН 2020 ОН

Байгаль орчин, аялал жуулчлалын газар мод услах зориулалтаар манай байгууллагын зүгээс усаар хангаж байна.

Усан хангамжийн одоо ашиглагдаж байгаа тоног төхөөрөмж

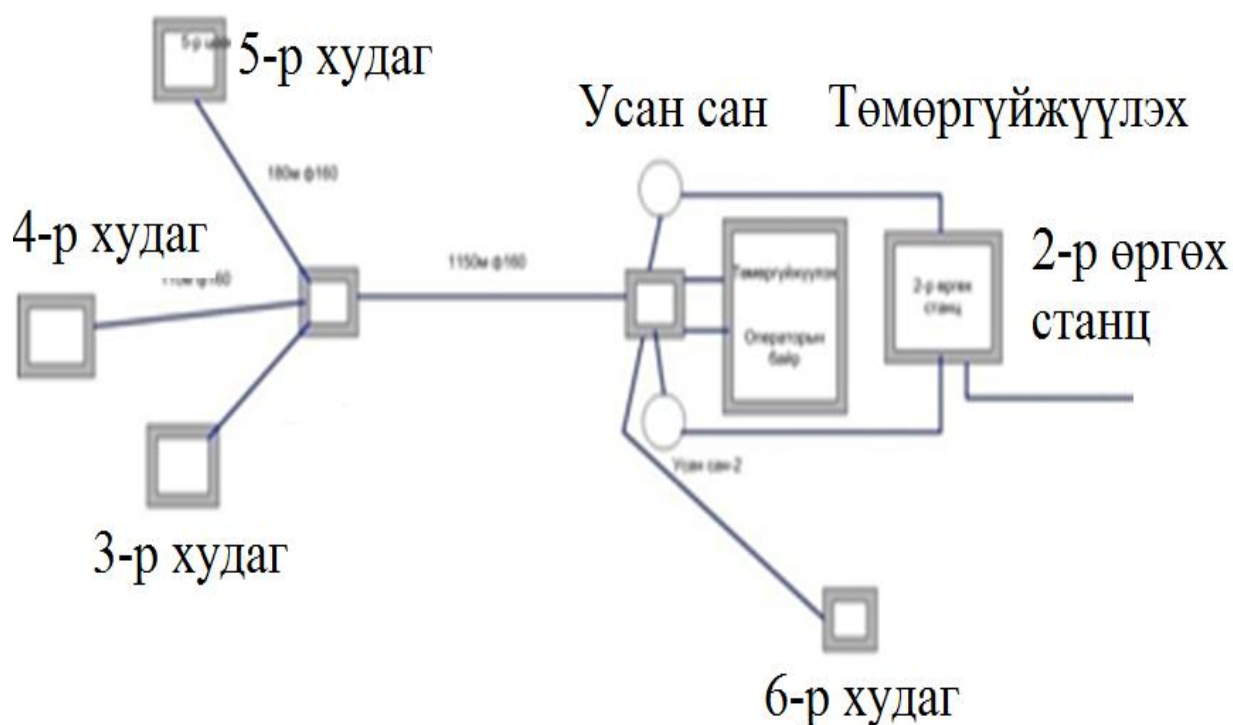
1.Усан хангамж					
д/д	Нэр	Үзүүлэлт	Хэмж их нэгж	Хэм жээ	Тайлбар/Байршил, чанар, шинэчлэл, хийсэн байдал гэх мэт
Төвлөрсөн эх үүсвэр, шугам хоолой					
1	Гүний худаг	Худаг	тоо	4	4 байгаа үүнээс 2 худаг ажилдаг, 2 худаг лайдаж цэвэрлэх шаардлагатай болсон ашигладаггүй
2	Усан сан	Усан сан	тоо	2	
		Хүчин чадал буюу багтаамж	м3	500х2	500м3-ийн төмөр бетонон хийц бүхий 2 усан сантай
3	Цэвэр усны насосны станц	Насосны станц	тоо	1	Тэрэгтийн эх үүсвэр дээр
		Суурилагдсан насос	тоо	2	К80/50 маркийн насос
		Хүчин чадал	м3/хон	1200	
4	Ус зөөлрүүлэх, цэнгэжүүлэх төхөөрөмж	Төхөөрөмж	тоо	1	Ус төмөргүйжүүлэх төхөөрөмж
		Хүчин чадал	м3/хон	1000	
5	Цэвэр усны шугам хоолой	Шугам хоолойн нийт урт, голч тус бүрээр	км		Ф250мм PVC хоолой 5.9км, Ф150мм PVC хоолой 1.5км Ф159мм ган хоолой 31м Ф133 мм ган хоолой 167м Ф108 мм ган хоолой 691м Ф100мм ган хоолой 284м Ф89мм ган хоолой 159м Ф76мм ган хоолой 373м Ф50мм ган хоолой 571м Ф40мм ган хоолой 53м
6	Ундны ус шинжилгээний лаборатори	Лаборатори	тоо	1	ГСА МХГ итгэмжлэгдсэн сорилт шинжилгээний лаборатори
		Ундны усанд хийдэг шинжилгээ	тоо	2	Сард 2 удаа шинжилгээний дээж өгдөг.

Цэвэр усны эх үүсвэрийн тоног төхөөрөмжүүдийн суурилагдсан хүчин чадал

№	Тоног төхөөрөмжийн зориулалт	Хэмжих нэгж	Хүчин чадал	Тоо хэмжээ	Цахилгаан зарцуулалт Квт/цаг
1	Усан сан	м3	500	1	
2	Усан сан	М3	500	1	
3	1-р өргөх станц ЭЦВ-8-25-100	м3/ц	25	1	11
4	1-р өргөх станц ЭЦВ-8-25-100	М3/ц	25	1	11
6	Сүлжээний насос IRW100/50	м3/ц	100	1	22
7	Сүлжээний насос IRZ100/50	м3/ц	100	1	22
Нийт					44

Ус ашиглах зориулалт, ашиглах усны хэмжээ: жилдээ 2014-2016 оны байдлаар 110000-140000м3 ус гэрээний дагуу ашиглаж дүгнүүлж байна.

Эх үүсвэрийн схем зураг

ГОВЬСҮМБЭР АЙМГИЙН УСТ ЦЭГИЙН ТОО БҮРТГЭЛИЙН ТАЙЛАН 2020 ОН

Мөн Сүмбэр суманд Тэрэгтийн газрын доорх усны ордоос УБТЗ-ын ЭХУХ-ийн 2-р ангийн 3 худгаас төвлөрсөн шугам сүлжээгээр төмөр замын байгууллага, айл өрхийг унд ахуйн усаар хангадаг. Ахуйн бохир усаа УБТЗ-ын БАУ-3 дугаар ангийн Чойр хэсгийн ариутгах татуургын 125 мм голчтой, 3,35-5,0 м суулгалтын гүнтэй, 3,9 км-т төмөр замын баруун талд шууд ил задгай хаяж, бохир усны нуур үүсгэсэн.

Шивээговь сумын ус хангамж: Тус сум батлагдсан ус хангамжийн найдвартай эх үүсвэр байхгүй. Сумын төвөөс 2,5 км зайд байрлах 3 худгаас төвлөрсөн шугам сүлжээгээр айл өрх, аж ахуй нэгж байгууллагын унд ахуйн хэрэглээний усаар хангадаг. Ахуйн бохир усыг 6,5 км, 250 мм-ийн голчтой хоолойгоор төвлөрсөн шугам сүлжээгээр татан 2,5 км-т шууд ил задгай хаядаг.

Баянтал сумын усан хангамж: Тус сум 1992 онд нөөц нь батлагдсан Хойд Чойрын газрын доорх усны ордоос 3 худгаар дамжуулан төвлөрсөн шугам сүлжээгээр айл өрх, албан байгууллагын унд ахуйн хэрэглээний усаар сумыг хангадаг. Ахуйн бохир усыг төвлөрсөн шугам сүлжээгээр татан сумын төвөөс 2,7 км-т төмөр замын баруун талд шууд ил задгай хаядаг.

Унд ахуйн усан хангамжийн байдал

д/д	Сумын нэр	Эх үүсвэрийн төрөл	Эх үүсвэрийн нэр	Усан хангамжид ашиглагдаж байгаа хураг, ус түгээх байр
1	Сүмбэр сум	Төвлөрсөн усан хангамж,	Тэрэгтийн газрын доорх усны орд	Ус-Ду ОНӨҮГ-ын өрөмдмөл 5 худаг, ус түгээх байр -, УБТЗ-ын ЭХУХ-ын 2-р ангийн өрөмдмөл 3 худаг, ус түгээх байр 3
		Төвлөрсөн бус ганцаарчилсан		ШШГА-ны өрөмдмөл 1, худаг, Тохижилт Сүмбэр ОНӨҮГ-ын өрөмдмөл 1 худаг, ус түгээх байр 6
2	Баянтал сум	Төвлөрсөн усан хангамж,	Хойд Чойрын газрын доорхи усны орд	Талын Илч ОНӨҮГ-ын өрөмдмөл 3 худаг
		Төвлөрсөн бус ганцаарчилсан		ЗДТГ-ын өрөмдмөл 2 худаг, УБТЗ-ын ЭХУХ-ын өрөмдмөл 6 худаг
3	Шивээговь сум	Төвлөрсөн усан хангамж,	ГДУ-ны ордын судалгаа хийгдээгүй	Илчлэг Шивээ ОНӨҮГ-ын өрөмдмөл 3 худаг, ус түгээх байр 2, УБТЗ-ын ЭХУХ-ын өрөмдмөл 2 худаг
		Төвлөрсөн бус ганцаарчилсан		ЗДТГ-ын өрөмдмөл 1 худаг

ГОВЬСҮМБЭР АЙМГИЙН УСТ ЦЭГИЙН ТОО БҮРТГЭЛИЙН ТАЙЛАН 2020 ОН

НАЙМ. УС АШИГЛАГЧ АЖ АХУЙ НЭГЖ БАЙГУУЛЛАГЫН СУДАЛГАА, МЭДЭЭЛЭЛ

№	ААНБ-ын нэр	Үйл ажиллагааны чиглэл	Ус ашиглалт							
			2017 он		2018 он		2019 он		2020 он	
			Ашиглах ус м ³	Төлөх төлбөр, төг	Ашиглах ус м ³	Төлөх төлбөр, төг	Ашиглах ус м ³	Төлөх төлбөр, төг	Ашиглах ус м ³	Төлөх төлбөр, төг
Хоногт 100-аас дээш шоометр ус ашигладаг										
1	Шивээ овоо ХК	Хүрэн нүүрс олборлох /шавхан зайлуулалт/	3'710'646	612'466'920	5'734'827	949'761'288	4'632'075	766'153'080	4'075'299	673'449'876
2	Усду ОНӨААТҮГ	Ус дулаанаар хангагч байгууллага	124'098	2'181'408	124 096	1'884'912.6	135'940	1'884'912	145'452	1'118'081
3	Талын илч ОНӨҮГ	Ус дулаанаар хангагч байгууллага	26'112	377'134	15349	347'807.4	13908	358'352	13'782	345'180
4	Илчлэг шивээ ОНӨҮГ	Ус дулаанаар хангагч байгууллага	57'762	680'718	59367	745'587	54577	730'668	60'739	294'394
5	УБТЗ-ЭХУХ-н 2 дугаар анги	Ус, цахилгаан, эрчим хүчээр хангагч байгууллага	-	-	-	-	284'307	6'119'790	59'660	1'630'158
6	Эм си ти ти ХХК	Жонш баяжуулах үйлдвэр	43'465	50'556'800	73835	80'937'500	71758	80'937'500		
7	Страто ХХК	Нүүрс угаах баяжуулах					149615	193,071,472		
	ДҮН			666'262'980		1'033'677'095		1'049'285'774		676'837'689

ГОВЬСҮМБЭР АЙМГИЙН УСТ ЦЭГИЙН ТОО БҮРТГЭЛИЙН ТАЙЛАН 2020 ОН

Хоногт 50 хүртэл шоометр ус ашигладаг										
8	Чойр Хайрхан ХХК	Ноос, ноолуур боловсруулах үйлдвэр	13'041	1'206'329.50	13'041	1'206'329.50	5965.8	551'837,0		
9	Бигом Чойр ХХК	Төмрийн хүдэр боловсруулах	-	-	165.0 сая.төг НТ тооцогдсон.					
10	Шинэ монгол магнетит ХХК	Магнетит боловсруулах	1724	2'296'767.6	1724	2'296'767.6	2266	419'210	1061.4	196 359
11	Эм ди эф и ХХК	Жонш бутлах, ангилах цех	652	57'897.6	-	-	1077.3	95'665	912	80 985
12	Петротрак	Автомашины засвар үйлчилгээний төв	465	41'336.4	-	-				
13	"Баяннэксус" ХХК	Төмөр хайлуулах					10500	1'942'500		
14	Петротрак ХХК	Автомашины дулаан граж, засвар үйлчилгээний					642.3	56'992		
15	108 ойл ХХК	Шатахууны агуулах					1438	127'694		
16	Аргал Ойл ХХК	Газрын тосны бүтээгдэхүүн агуулах							577.1	29 046
17	И Эс Би Солар ХХК	10 мВт-ын нарны цахилгаан станц							1182.7	87 519
ДҮН				3'602'331.1		3'503'097.1		3'193'898		393'909

ЕС. УСНЫ БАРИЛГА БАЙГУУЛАМЖИЙН АШИГЛАЛТЫН БАЙДАЛ

Говьсүмбэр аймгийн хэмжээнд одоогийн байдлаар унд ахуй, бэлчээрийн усан хангамжийн зориулалтаар гүн өрөмдмөл, энгийн уурхайн худаг зэргийг гаргаж ашиглаж байна.

Өрөмдмөл худгийн барилга байгууламжийн өнөөгийн байдал: 2014 оны уст цэгийн тоо бүртгэлээр худгуудын ашиглалтыг газар дээр нь нэг бүрчлэн үзэж, худгийн гүн, ус тогтсон түвшин, чанарын зарим үзүүлэлтийг хэмжиж тодорхойлсон бүртгэл судалгаанд үндэслэн 2020 оны 6 сарын байдлаар 208 өрөмдмөл худаг, 221 энгийн уурхайн худаг, богино яндант 1, цооног 2 нийт 432 худаг байгаагаас 377 худгийг ашиглаж, 56 худаг буюу цооногийг ашиглахгүй байна.

Инженерийн хийцтэй барилгын стандарт алдагдаж барилгууд янз бүрийн хэмжээтэй баригдаж байна. Сумын төвийн төвлөрсөн бус ус хангамжийн эх үүсвэрээс 50 метрээс доошгүй зайд эрүүл ахуйн хориглолтын бүс, 200 метрээс доошгүй зайд эрүүл ахуйн хязгаарлалтын бүсийг тогтоох журмыг мөрдөж хамгаалалтын хашааг бариагүй байна. Бэлчээрийн усан хангамжийн барилга байгууламжийн ашиглалт муу байсан.

Богино яндант болон уурхайн худгийн барилга байгууламжийн ашиглалтын өнөөгийн байдал: Одоо байгаа бетон хашлагатай уурхайн худгийг гар аргаар, богино яндант худагт жижиг оврын цахилгаан насос тавьж ашиглаж байна.

Энгийн уурхайн худгийн барилга байгууламжийн өнөөгийн байдал: Малчид гол төлөв энгийн уурхайн худгийг бэлчээр, унд ахуйн усан хангамжиндаа ашиглаж байна. Энгийн уурхайн худгийн хашлагыг нь бетон кольцо, чулуу, мод зэргээр доторлосон байна. Мод,чулуу зэрэг нь байгалийн бүтээгдэхүүн учир хүн болон малын биед сөрөг нөлөөлөл байхгүй. Зарим энгийн уурхайн худгийг лайдаж цэвэрлээгүй улмаас ундарга нь багасаж, лагаар дүүрсэн байна. Худагт насосыг тавихдаа усны ундаргад тохируулж тавих шаардлагатай. Гэтэл хүчин чадал өндөртэй насос тавьж байгаагаас худгийн усны ундаргын сэргэлтэнд сэргөөр нөлөөлж худаг усгүй болох магадлал ихсэж байна.

Хөв гэж :Хур борооны болон цасны хайлбар ус түр урасдаг хуурай сайр, гуу жалгыг, мөн тасарч ширгэдэг жижиг гол, горхины гольдролыг хааж барьсан шороон боомт, ус хуримтлуулах сан, ус гаргуур, илүүдэл ус хаяуур зэргээс бүрдэх усны

барилга байгууламжийг хэлнэ. Говьсүмбэр аймгийн хэмжээнд 3 хөв баригдан ашиглагдаж байна.

АРАВ. УСТ ЦЭГИЙН ТОО БҮРТГЭЛ, УСНЫ САН БҮХИЙ ГАЗРЫН ХАМГААЛАЛТЫН БҮС ТОГТООХ, ҮР ДҮН ЗУРАГЛАЛ

10.1. Усны тоо бүртгэлийн ажлыг хийх тухай

Байгаль орчин, аялал жуулчлалын сайд 2009 оны 332 тоот тушаалаар 29 усны сав газрыг баталсан байдаг. Усны тухай хуульд сав газрын захиргаадыг

байгуулж тэдгээрийн эрх үүргийг хуульчилж өгсөн нь Монгол орны стратегийн үнэт баялаг болох усны асуудлыг олон улсын жишгээр сав газрын менежментийн дагуу хэрэгжүүлэх боломжийг бүрдүүлж өгсөн.

2005 оны Усны тухай хуулиар 4 жилд нэг удаа усны тоо бүртгэлийн ажлыг хийхээр

хуульчилсан байсан. Үүнтэй холбогдон “Ус үндэсний хөтөлбөр”-ийг хэрэгжүүлэх Монгол Улсын Байгаль Орчин Аялал Жуулчлалын сайдын 2007 оны 269 тоот тушаалаар “Усны тоо бүртгэл явуулах журам”-ыг баталсан. Тухайн үед засгийн газрын хэрэгжүүлэгч агентлаг буюу Усны хэрэг эрхлэх газар 2007, 2011 онуудад усны тоо бүртгэлийн ажлыг хийж гүйцэтгэж байсан. 2012 оны Усны тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгаар Усны сав газрын захиргаад жил бүр тухайн сав газрын хэмжээнд орон нутгийн захиргааны байгууллагуудтай хамтран усны тоо бүртгэлийг хамтран зохион байгуулахаар хуульчилсан билээ.

Усны тоо бүртгэлийн ажлын зорилго нь уст цэг, усны сан бүхий газар, ус хангамжийн эх үүсвэрийн тоо хэмжээ, усны барилга байгууламж, ус хэрэглэгч, ашиглагчдын тоо бүртгэлийг явуулж, сав газрын хэмжээн дэх усны нөөц, чанарын өөрчлөлт, ус хэрэглээ, ашиглалттай холбоотой мэдээ тайлан гаргах, аймаг нийслэл, сум дүүрэг болон салбар дундын усны ашиглалт, хамгаалалт, хувиарлалтыг зохицуулах, ус хуримтлуулах, талаар авах арга хэмжээг төлөвлөх, улсын болон сав газрын усны мэдээллийн дэд санг баяжуулж, олон нийтийг мэдээллээр хангахад оршино.

10.2. Усны тоо бүртгэл явуулсан арга аргачлал

- Бэлтгэл ажил

Говьсүмбэр аймгийн Сүмбэр, Баянтал, Шивээговь сумдын газар нутагт уст цэгийн тоо бүртгэл, усны сан бүхий газрын хамгаалалтын бүс тогтооход шаардагдах материал болон судалгаануудыг нэгтгэсэн. Усны тоо бүртгэлийн ажлын зохион байгуулахад Усны тухай хуулийн 17 дугаар зүйлийн 17.1.4-т заасны дагуу дараах бэлтгэл ажлуудыг хангасан. Үүнд:

- Усны тоо бүртгэлийг хариуцан явуулах ажлын хэсгүүдийг байгуулсан тушаал
 - Говьсүмбэр аймгийн БОАЖГ-тай Усны тоо бүртгэл, усны сан бүхий газрын хамгаалалтын бүс тогтоох ажлыг гүйцэтгэх гэрээ байгуулах.
 - 2014 оны усны тоо бүртгэлийн тайлан, мэдээллийг үндэслэн багийн засаг дарга нар уст цэгийг тоолох чиглэл маршрутыг гаргах
 - Өрөмдмөл худгуудын паспортыг бэлтгэх болон мэдээллийг нэгтгэсэн байх
 - Шаардлагатай багаж хэрэгсэл болон томилолтын зардлыг батлагдсан төсвийн дагуу нягтлан бодогчоос хүлээн авах.
 - Монгол улсын Байгаль орчны сайдын 2006 оны 08 дугаар сарын 22-ны өдрийн 269 дүгээр тушаалаар батлагдсан “Усны тоо бүртгэл явуулах журам” болон холбогдох баримт бичгүүдтэй танилцах.
 - Усны тоо бүртгэл явуулах ажлын удирдамж болон аргазүй, үлгэрчилсэн зааврыг боловсруулах зэрэг ажлуудыг гүйцэтгэсэн.

➤ Баримт бичгүүдийг албажуулах

Монгол Улсын Усны тухай хуулийн 17 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсгийн 4 дүгээр заалт, “Ус үндэсний хөтөлбөр”-ийг хэрэгжүүлэх Монгол Улсын Байгаль Орчин Аялал Жуулчлалын сайдын 2007 оны 269 тоот тушаалаар баталсан “Усны тоо бүртгэл явуулах журам”-ыг үндэслэн Говьсүмбэр аймгийн Сүмбэр, Баянтал, Шивээговь сумдын газар нутагт усны тоо бүртгэлийн хээрийн ажлыг явуулах, Сав газрын усны мэдээллийн дэд санд оруулах ажлыг гүйцэтгэхээр Умард Говийн Гүвээт-Халхын Дундад Талын Сав Газрын захиргааны даргын 2020 оны А/14 тоот тушаалаар ажлын хэсэг байгуулсан. Ажлын хэсгийн ахлагч: Б.Сарантуяа /Усны барилга байгууламж, үйлдвэр, хөдөө аж ахуйн ус ашиглалтын асуудал хариуцсан ахлах мэргэжилтэн/ гишүүдэд: Д.Алтанцэцэг /Гадаргын ус нөөц, судалгаа шинжилгээний асуудал

хариуцсан мэргэжилтэн/, Г.Очирпүрэв /Усны үнэ төлбөр, чанар, экологийн асуудал хариуцсан хариуцсан мэргэжилтэн/, О.Батхүү /Газарзүйн систем, усны мэдээллийн дэд сан хариуцсан мэргэжилтэн/, Ц.Батцэнгэл /Усны чанар, экологи, үнэ төлбөрийн асуудал хариуцсан мэргэжилтэн/, П.Загдсүрэн /жолооч/ нар томилогдон ажиллахаар болсон.

- Хээрийн ажил

Батлагдсан удирдамж, аргазүйн дагуу хээрийн ажлыг эхлүүлсэн бөгөөд тухай сумдын Засаг даргын тамгын газрын ажлын хэсгийн бүрэлдхүүнтэй уулзалт зохион байгуулан усны тоо бүртгэл явуулах тухай мэдээлэл өгч, холбогдох бичиг баримтуудыг танилцуулж, тоо бүртгэлийг хэрхэн явуулах тухай заавар, зөвлөгөө өгч хээрийн судалгааны ажлыг эхлэв.

Усны тоо бүртгэлийн ажлыг гүйцэтгэх явцад сав газрын хэмжээнд гаргах шаардлагатай дараах судалгаануудыг хариуцсан мэргэжилтнүүд гаргаж, дүн мэдээг тайланд тусгасан. Үүнд:

- ✓ Сум суурин газрын ус хангамжийн байдал болон ашиглалт
- ✓ Хамгаалалтанд авах шаардлагатай булаг шанд
- ✓ Усны барилга байгууламж түүний ашиглалт
- ✓ Уул уурхайн ус ашиглалт

Газарзүйн байршил тодорхойлогч GPS багажны тохиргоог Монгол улсын Засгийн газрын 2009 оны 25 дугаар тогтоолоор батлагдсан “Геодезийн солбицол, өндөр тусгагийн нэгдсэн тогтолцоо”-г үндэслэн WGS 84-өөр хийж, байр зүйн солбицлыг мэдээллийг тодруулах шаардлагатай объект бүрт тодорхойлсон.

10.3. Усны тоо бүртгэлийн ажлын зохион байгуулалт

Умард говийн гүвээт-Халхын дундад талын сав газрын захиргааны даргын 2020 оны А/14 тоот тушаал дагуу усны тоо бүртгэлийн хээрийн ажлыг 2020 оны 05 дугаар сарын 18-ны өдрөөс 27-ны өдрийн хооронд Д.Алтанцэцэг /Гадаргын ус нөөц, судалгаа шинжилгээний асуудал хариуцсан мэргэжилтэн/, Г.Очирпүрэв /Усны үнэ төлбөр, чанар, экологийн асуудал хариуцсан хариуцсан мэргэжилтэн/, О.Батхүү /Газарзүйн систем, усны мэдээллийн дэд сан хариуцсан мэргэжилтэн/, Ц.Батцэнгэл /Усны чанар, экологи, үнэ төлбөрийн асуудал хариуцсан мэргэжилтэн/, П.Загдсүрэн /жолооч/, Шивээговь сумын байгаль хамгаалагч Отгонбаяр, Сүмбэр сумын байгаль хамгаалагч Түмэндэлгэр, Баянтал сумын 2 дугаар багийн засаг дарга Энхтөр нарын

бүрэлдхүүнтэй хээрийн ажлыг зохион байгуулсан. Тооллогын ажлыг дараах зохион байгуулалтын дагуу гүйцэтгэсэн. Үүнд:

1. Говьсүмбэр аймгийн Шивээговь сумын нутаг дэвсгэрийн хэмжээнд нийт худаг-73, үүнээс өрөмдмөл худаг-27, энгийн уурхайн худаг-44, цооног-1, богино яндант -1, дарагдсан -1, ашигладаг -69, ашигладаггүй -3, булаг -8, нуур, тойром -6, газрын доорх усны орд 1-ыг тоолж бүртгэсэн.

2. Говьсүмбэр аймгийн Баянтал сумын нутаг дэвсгэрийн хэмжээнд нийт худаг-45, үүнээс өрөмдмөл худаг -39, энгийн уурхайн худаг -5, цооног -1, ашигладаг-36, ашигладаггүй -10, үүнээс дарагдсан -3, актлах -6, газрын доорх усны орд 2-ыг тоолж бүртгэсэн.

3. Говьсүмбэр аймгийн Сүмбэр сумын нутаг дэвсгэрийн хэмжээнд нийт худаг-315, үүнээс өрөмдмөл худаг – 142, энгийн уурхайн худаг- 173, дарагдсан худаг-9, ашигладаг-272, ажиглалтгүй -42, булаг-12 үүнээс байнгын урсацтай -3, түр зуурын урсацтай -6, ширгэсэн -3, гол -6 үүнээс байнгын урсацтай -2, түр зуурын урсацтай -3, ширгэсэн -1, нуур, тойром -2, баян бүрд -1, рашаан-1, хөв, цөөрөм-3, газрын доорх усны орд-4, цэвэрлэх байгууламж -1, ус түгээх байр -9-ыг тоолж бүртгэсэн.

4. Ус зүйн судалгааг авч Говьсүмбэр аймагт 37 тооны булаг, шанд, гол горхи, нуураас бүрдэнэ. Усны сан бүхий газрын онцгой хамгаалалтын бүсийн хэмжээ 4818,9 га, энгийн хамгаалалтын бүсийн хэмжээ 10546,3 га-д тогтоосон.

4. Сумдад шинээр 2014 оноос хойш гаргасан болон сэргээн засварласан худгуудыг бүртгэж, хуучин бүртгэсэн худгуудын мэдээллийг сум тус бүрээр шинэчилж, аймгийн Хүнс, Хөдөө аж ахуйн газрын худгийн бүртгэлтэй тулгалт хийж, сум тус бүрээр болон аймгийн хэмжээнд нэгтгэсэн.

5. Гадаргын ус болон усны сан бүхий газар /булаг, нуур, рашаан, гол/ энгийн болон онцгой хамгаалалтын бүс тогтоох хэмжилт хийж, зураглал боловсруулсан.

6. Аймаг, сумын уул уурхайн хайгуулын болон ашиглалтын лицензийн талбайтай усны сан бүхий газар давхцалтай байгаа эсэхийг зурагласан.

7. Бетонон хашлагатай уурхайн худгийн ашиглалтын байдал нь энгийн уурхайн худгаас ялгагдахгүй байгаа тул энгийн уурхайн худгаар бүртгэж хашлагаар ялгасан.

8. Уст цэгийн тоо бүртгэлээр бүртгэгдсэн худаг, гадаргын усыг газар зүй мэдээллийн системийн Arc Gis 10.2 программаар боловсруулалт хийж газрын зурагт буулгасан.

9. Аймгийн хэмжээнд ашиглалтгүй 36 худаг, дарагдсан 20 худаг байна. Үүнээс:

ГОВЬСҮМБЭР АЙМГИЙН УСТ ЦЭГИЙН ТОО БҮРТГЭЛИЙН ТАЙЛАН 2020 ОН

Сүмбэр суманд 42 худаг байгаагаас усгүй өрөмдмөл худаг 3, энгийн уурхайн худаг 8, цооногт насос унгасан 3, тоногдсон устай -2, насос шатсан 5, устай ашиглахгүй байгаа өрөмдмөл худаг 3, энгийн уурхайн худаг 3, дарагдсан 15 худаг үүнээс өрөмдмөл худаг 5, энгийн уурхайн худаг 9 байна.

Баянтал суманд 10 худаг байгаагаас устай ашиглахгүй байгаа 3, ундарга муутай 1, насосгүй 1, хаагдсан үйлдвэрийн худаг 1, дарагдсан 4 худаг үүнээс өрөмдмөл худаг 2, энгийн уурхайн худаг 1, цооног 1 байна.

Шивээговь суманд 4 худаг байгаагаас устай энгийн уурхайн худаг 1, цооног 1, дарагдсан энгийн уурхайн худаг 1, засварлах энгийн уурхайн худаг 1 байна.

10. Худгийн паспортгүй Сүмбэр сум-39, Баянтал сум 3, Шивээговь сум 12 нийт 54 худаг байна.

11. Ус хангамжийн эх үүсвэрийн худаг ус түгээх байруудад эрүүл ахуйн болон онцгой хамгаалалтын бүсийг шинэчлэн тогтоож зураглал хийсэн.

12. Бүх уст цэгийг маягтын дагуу нэгдсэн бүртгэлд бүртгэсэн. /Хавсралт/

13. Усны тоо бүртгэлийн гэрээ, ажлын даалгаврын дагуу ажлуудыг хийж гүйцэтгэсэн.

14. Говьсүмбэр аймгийн хэмжээнд 2014 онд хийсэн усны тоо бүртгэлтэй 2019 оны тооллогыг харьцуулан үзэхэд:

1. Сүмбэр сум: 2014-2019 онд шинээр гаргасан 47 өрөмдмөл худаг, 2014 оны тооллогоос орхигдсон өрөмдмөл 4, энгийн уурхайн 8 худаг, давхардаж бүртгэсэн 1 өрөмдмөл худгийг хасаж 2019 оны тооллогоор нийт 315 худаг бүртгэсэн.

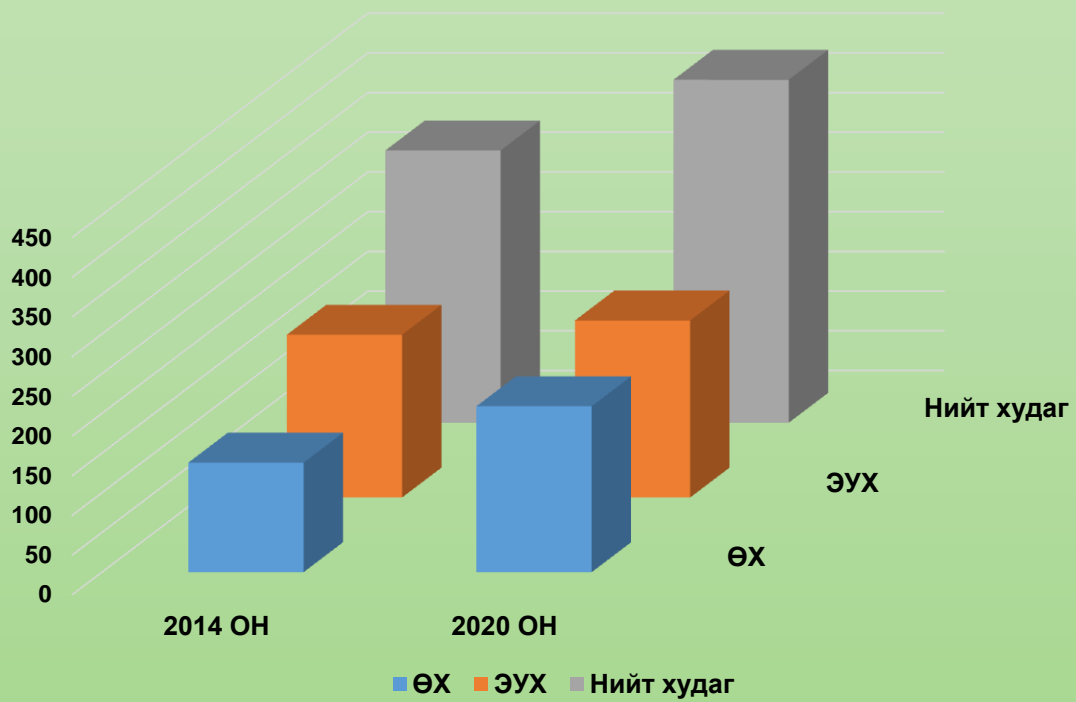
2. Шивээговь сум: 2014-2019 онд шинээр гаргасан 12 өрөмдмөл, энгийн уурхайн 1 худаг, 2014 оны тооллогоос орхигдсон 6 худаг нийт 19 худаг, сэргэсэн 3 булаг нэмж, 2019 оны тооллогоор нийт 73 худаг, 8 булаг бүртгэсэн.

3. Баянтал сум: 2014-2019 онд шинээр гаргасан 8 өрөмдмөл худаг, 2014 оны тооллогоос орхигдсон 5 худаг нийт 13 худаг нэмж, 2019 оны тооллогоор нийт 45 худаг бүртгэсэн.

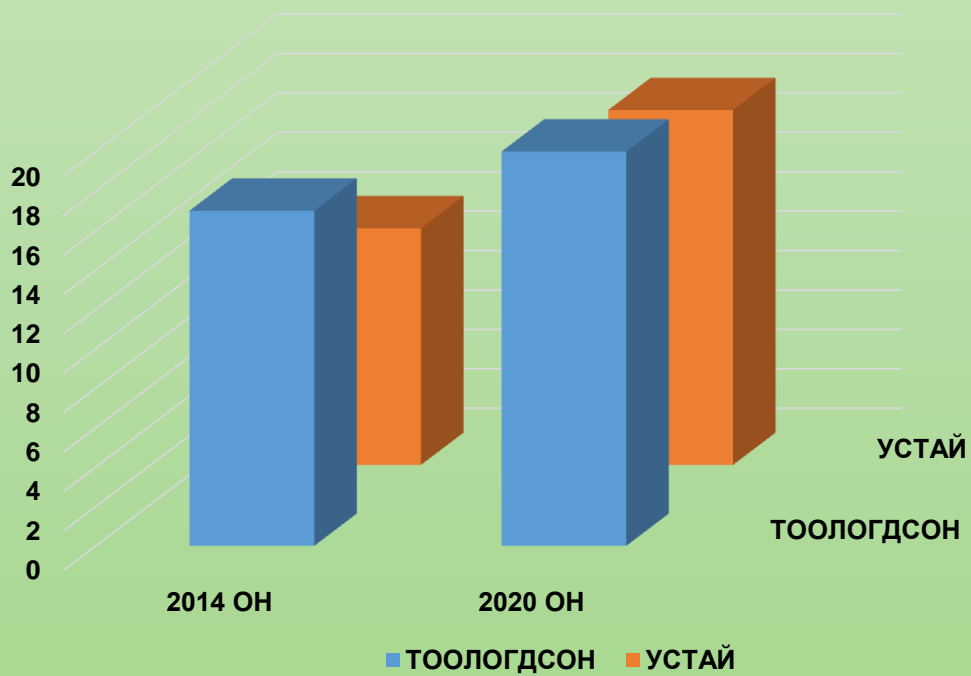
УСНЫ ТОО БҮРТГЭЛИЙН НЭГТГЭЛ

Д/д	Сумын нэр	Хяналтын цооног	ХУДАГ									БУЛАГ								Хөв цөөрөм	Баян бүрд	Гол		Нуур, тойром		ГДУ-ны орд	Цэвэрлэх байгууламж
			Нийт худгийн тоо	өрөмдмөл	Энгийн уурхайн худаг	Богино яндант	Ажилтай худаг	Сэргээн засварлах, дарагдсан худаг	цооног	Ус түгээх байр	Нийт	Байнгын урсацтай	Түр зуурын урсацтай	Ширгэсэн	Сэргэсэн	Хамгаалсан	Хамгаалах шаардлагатай	Нийт	Байнгын урсацтай			Нийт	Байнгын устай				
			1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17			18	19	20	21		
1	Сүмбэр	2	315	142	173	-	272		-	10	12	3	6	3	-	2	4	1	3	1	6	2	2	2	4	1	
2	Баянтал	-	45	39	5	-	36	13	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	
3	Шивээговь	4	73	28	43	1	69	4	1	2	8	2	6	0	6	2	8	-	-	-	-	-	7	3	1	-	
	Аймгийн хэмжээнд	6	433	209	221	1	377	56	2	12	20	5	12	3	6	4	12	1	3	1	6	2	9	5	7	1	

ГОВЬСҮМБЭР АЙМГИЙН ХУДАГ

БУЛАГ

УСНЫ ТОО БҮРТГЭЛИЙН АЖЛЫН НЭГДСЭН ДҮГНЭЛТ, ЗӨВЛӨМЖ

Говьсүмбэр аймгийн хэмжээнд зохион байгуулсан 2020 оны усны тоо бүртгэлийн ажлыг нэгтгэн дүгнэхэд дараах зөрчил, дутагдал илэрч байна. Үүнд:

1. Байгаль орчин, ногоон хөгжил, аялал жуулчлалын сайд, Барилга хот байгуулалтын сайдын хамтарсан **A-230/127** дугаартай тушаалаар батлагдсан “Усны сан бүхий газар, усны эх үүсвэрийн онцгой болон энгийн хамгаалалтын, эрүүл ахуйн бүсийн дэглэмийг мөрдөх журам”-ыг мөрдөхгүй, тэмдэгжүүлэлт хийгдээгүй байна.

2. 2005 оны 07дугаар сарын 15-ны өдрийн 101/189/914 дугаартай ХХААХҮЯ, Байгаль орчин, Сангийн сайдын хамтарсан тушаалаар баталсан “Инженерийн хийцтэй худаг, уст цэгийг сэргээн засварлах, шинээр гаргах, санхүүжүүлэх, эзэмших, ашиглах нийтлэг журам” –ын дагуу сум орон нутгийн зүгээс уст цэг шинээр болон сэргээн засварлах ажлын явцыг хянах тал дээр ажлын хэсэг байгуулж ажиллах ба тухайн журамд заасны дагуу сум, дүүргийн Засаг дарга эрх үүргийг хэрэгжүүлээгүй.

3. Худгийн амсар газрын гадаргатай ижил түвшинд байрласнаар малын баас, газрын гадарга хур тунадасын усаар угаагдаж бохирдол худагт орж худгийн ус бохирдох эрсдэл өндөр байна.

4. Худгийн ундрагад тохирсон насос ашиглаагүй, хэт хүчтэй насос ашигласнаар худгийн ундрага багасах цаашдаа ширгэх аюултай юм. Гар худгууд 5 метр хүртэлх гүнд өнгөний хур тунадасны тэжээлтэй байдаг учир хэт хүчтэй насосоор ус татсанаар тухайн уст үеийн ойр орчимд байрлах жижиг ширхэгт материал худагт татагдан ус шүүрэх хэсэг дүүрч улмаар ус худагт орж ирэх боломжгүй болох юм. Мөн тус худгийн хүчин чадлаас хэтэрсэн мал услаж хэт их шавхагдах мөн цаашлаад тухайн бэлчээрт цэгэн цөлжилт үүсэх нөхцөл байдал үүсэх эрсдэлтэй. Худгийн ашиглалт, хамгаалалт муу байсан.

6. Гадаргын усны хувьд булгуудын эхийг хамгаалаагүй малын хөл бусад хүчин зүйлээс болж ундарга нь дарагдсан байна.

7. Мэргэжлийн байгууллагаар уст цэгийн хайгуулыг хийлгэхгүй худаг гаргуулсан учраас чанаргүй, усгүй худгуудын тоо нэмэгдэх хандлагатай байна.

8. Өрөмдмөл ихэнх худгууд паспоргүй байсан.

9. Уст цэгийн орчны бохирдол их байсан.

10. Шивээговь сумын ундны усны худгийн хамгаалалтын бүсэд бохир ус хаях цэг орж байгаа нь ундны усанд бохирдол үүсэх эрсдэлтэй байна.

11. Аймгийн сумдууд төвлөрсөн усан хангамжтай учир бохир ус цэвэрлэх байгууламж байхгүй картын системээр буюу байгальд шууд хаяж байгаа нь хөрс, агаарын бохирдол ихээр нөлөөлж байна.

12. Аймгийн хэмжээнд үерийн нөлөөлөлд автаж болох газруудад үерийн хамгаалалтын далан, шуудуу байхгүй байна.

13. Хүнд даацын автомашины хөдөлгөөнөөс нөлөөлж газрын хуурайшил, тоосжилт нэмэгдэж байна.

Дээрх дутагдал зөрчлүүдийг арилгах, уст цэгийн ашиглалт хамгаалалтыг сайжруулах талаар дараах зөвлөмжийг өгч байна. Үүнд:

1. Байгаль орчин, ногоон хөгжил, аялал жуулчлалын сайд, Барилга хот байгуулалтын сайдын хамтарсан **A-230/127** дугаартай тушаалаар батлагдсан “Усны

сан бүхий газар, усны эх үүсвэрийн онцгой болон энгийн хамгаалалтын, эрүүл ахуйн бүсийн дэглэмийг мөрдөх журам”-ыг мөрдөж, тэмдэгжүүлэлтийг хийж ажиллах.

2.2005 оны 07дугаар сарын 15-ны өдрийн 101/189/914 дугаартай ХХААХҮЯ, Байгаль орчин, Сангийн сайдын хамтарсан тушаалаар баталсан “Инженерийн хийцтэй худаг, уст цэгийг сэргээн засварлах, шинээр гаргах, санхүүжүүлэх, эзэмших, ашиглах нийтлэг журам” –ын дагуу сум орон нутгийн зүгээс уст цэг шинээр болон сэргээн засварлах ажлын явцыг хянах тал дээр ажлын хэсэг байгуулж ажиллах ба тухайн журамд заасны дагуу сум, дүүргийн Засаг дарга эрх үүргийг хэрэгжүүлж ажиллах.

3. Аймгийн хэмжээнд бэлчээрийн ус хангамжийг сайжруулах зорилгоор гидрогеологийн судалгаа, геофизиккийн хайгуул хийлгэж уст цэгийг тогтоолгох.

4. Өрөмдмөл худаг бүрийг паспортой болгож, хариуцсан эзэмшигчтэй нь ашиглалт, засвар, хамгаалалтын гэрээ байгуулж ажиллах.

5. Энгийн гар худгийн амсрыг гадаргуугаас дээш 50-80 см болгож, битүүмжлэл сайтай таг хийж засварлах болон засварын нэгжийг сумандаа зохион байгуулж, хүмүүсийг нь мэргэшүүлэх, багаж, тоног төхөөрөмжөөр хангах, үйл ажиллагааг нь дэмжих.

6. Мал сүргийн тоо толгой, бэлчээрийн даац, усны хэрэгцээг урьдчилан тооцож, тэдгээрт тохируулан ус бэлчээрийн хувиарлалт хийх.

7. Малчдыг худаг, уст цэгээ зөв ашигладаг, хамгаалдаг арга барилд сургах, дарагдсан болон үерт автсан гар худгийг сэргээн засварлах, худгаа тогтмол лайдах.

8. Усны нөөцийг нэмэгдүүлэх зорилгоор бороо, цасны ус хуримтлуулах хөв цөөрөм байгуулах, шар усны үерийн усыг нэг удаа болон хэд хэдэн удаа ашиглаж бэлчээр, хадлангийн талбайг усжуулах гэх мэт ажлуудыг төлөвлөгөөтэйгээр мэргэжлийн байгууллагаар хийлгэх.

9. Аймаг, сумын төвлөрсөн шугам сүлжээг өргөтгөн цэвэрлэх байгууламж нэн даруу байгуулах шаардлагатай.

10. Тухайн газарт нутагладаг малчдаар уст цэгийн орчны бохирдлыг хавар, намрын улиралд цэвэрлэж байх.

11. Паспортгүй өрөмдмөл худгуудыг паспортжуулах ажлыг зохион байгуулах.

12. Дарагдсан, засварлах боломжгүй худгуудыг актлаж бүртгэлээс хасах.

13. Аймаг, сумдын авто замын сүлжээг сайжруулан цэгцэлж, газар нутгийн хуурайшилт, тоосжилтийг багасгах арга хэмжээ авах

14. Хот, суурин газрын орчимд үерийн нөлөөлөлд автаж болох газруудыг тодорхойлж, үерийн хамгаалалтыг шинээр байгуулах.

15. Сумын төвийн унд ахуйн худгуудад ундны усны шинжилгээний дүнг үндэслэн цэнгэгжүүлэх, зөөлрүүлэх төхөөрөмж суурилуулах.

16. Булгуудад хамгаалалтын бүс тогтоох, хашаажуулах зардлыг аймгийн Байгаль хамгаалах нөхөн сэргээх арга хэмжээний зардалд жил бүр шат дараатайгаар тусгуулж, хэрэгжүүлэн ажиллах.

Үндэслэл: *Байгаль орчныг хамгаалах, нөхөн сэргээх арга хэмжээнд зарцуулах төлбөрийн орлогын хэсгийг бүрдүүлэх, зарцуулах, тайлагнах журам”.*

ХАВСРАЛТ